

ΟΦΘΕΛΤΗΣ

ΠΕΡΙΟΔΙΚΟ ΟΜΙΛΟΥ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑΣ - ΤΕΥΧΟΣ 5 - ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΣ 2007

- ▷ Συνέντευξη από τον καθηγητή Edgar Peltenburg
- ▷ Η εκστρατεία του Πύρρου στην Ιταλία
- ▷ Δελφοί τότε και σήμερα: "δαυλός και δίαυλος πολιτισμού"
- ▷ Η θέση της γυναίκας στο Βυζάντιο μέσα από τη συζυγική σχέση τον 5ο αιώνα.
- ▷ Yerebatan Sarayi (Sarnıci) – Η Βασιλική κιστέρνα του Ιουστινιανού
- ▷ Leon Battista Alberti Περί Ζωγραφικής
- ▷ Η πολιορκία της Ιερουσαλήμ (1187)
- ▷ Η παραδοσιακή πομακική οικία
- ▷ Περί της κυπριακής μετανάστευσης ο λόγος...
- ▷ Ο Ελληνικός Εμφύλιος στους κόλπους του Ψυχρού Πολέμου: Η εμπλοκή της ΕΣΣΔ.

ΟΜΙΛΟΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑΣ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ ΚΥΠΡΟΥ

Το κοινό ενδιαφέρον για την Αρχαιολογία, ως φορέα επιβίωσης και ανάδειξης της πολιτιστικής κληρονομιάς, τόσο στον κυπριακό όσο και στον παγκόσμιο χώρο, ώθησε μέλη της πανεπιστημιακής κοινότητας να ιδρύσουν τον Όμιλο Αρχαιολογίας το 2001. Ο όμιλός μας επιδιώκει να συμβάλει με τις δραστηριότητές του τόσο στην προβολή του αρχαιολογικού πλούτου, όσο και στην ευαισθητοποίηση των φοιτητών του πανεπιστημίου, αλλά και της κοινωνίας αναφορικά με την πολιτιστική κληρονομιά και το φυσικό περιβάλλον. Παράλληλα, υπάρχει ο στόχος της ανάπτυξης κριτικής σκέψης, και διεύρυνσης των γνώσεων και της δραστηριοποίησης των φοιτητών σε θέματα ιστορίας και αρχαιολογίας.

Στα πλαίσια της επίτευξης των πιο πάνω στόχων, ο Όμιλος Αρχαιολογίας σε συνεργασία με τους καθηγητές του Τμήματος Ιστορίας και Αρχαιολογίας του Πανεπιστημίου Κύπρου έχει διοργανώσει εκδρομές σε αρχαιολογικούς χώρους όπως Λέμπα, Καλαβασός-Τέντα, Χοιροκοπία, Βασιλική Αγίου Γεωργίου, Αμαθούντα, Κούριο, Ιερό Απόλλωνα Υλάτη, Παλαίπαφος, Αρχαίο Θέατρο Πάφου και

Φικάρδου. Έχει παράλληλα διοργανώσει διαλέξεις, ενώ έχει προβάλει ντοκιμαντέρ εκπαιδευτικού χαρακτήρα και ταινίες ψυχαγωγικού περιεχομένου.

Μεγάλο μέρος των φοιτητών-μελών του Ομίλου Αρχαιολογίας συμμετέχει σε ανασκαφές σε διάφορες θέσεις στην Κύπρο και κυρίως στη θέση Άγιοι Πέντε Γεροσκήπου, που ανασκάπτεται υπό την αιγίδα του Πανεπιστημίου Κύπρου. Το 2002 ο Όμιλος Αρχαιολογίας εξέδωσε το πρώτο περιοδικό «Οφέλης», με άρθρα φοιτητών σχετικά με θέματα αρχαιολογίας. Αυτή τη χρονιά ο Όμιλος Αρχαιολογίας, στα πλαίσια των βελτιωτικών του κινήσεων, έχει διευρύνει το θεματολόγιο του περιοδικού, έχει θέσει ως απαραίτητη προϋπόθεση την ύπαρξη παραπομπών και βιβλιογραφίας στα άρθρα, ενώ έχει εφαρμόσει την αρίθμηση των τευχών. Το παρόν περιοδικό είναι το τεύχος 5, λαμβάνοντας υπόψη τις παλαιότερες εκδόσεις.

Ευελπιστούμε η κοπιώδης προσπάθεια των μελών του Ομίλου Αρχαιολογίας να συμβάλει ουσιαστικά και έμπρακτα στα πανεπιστημιακά δρώμενα.

Από τη Σύntαξη

Οφέλης: Το όνομα Οφέλης είναι η πρωιμότερη ελληνική επιγραφή, η οποία βρέθηκε χαραγμένη πάνω σε σιδερένιο οβελό εντός του θαλαμοειδούς τάφου υπ' αριθμό 49 στην τοποθεσία Σκάλες της Παλαίπαφου το 1979. Ο τάφος χρονολογείται στον 11ο-10ο αιώνα π.Χ., δηλαδή στη Γεωμετρική-Αρχαϊκή εποχή. Ειδικοί μελετητές χρονολόγησαν την επιγραφή στα 1050 π.Χ. και έχει μεγάλη σημασία για το νησί, αφού αποτελεί την πρωιμότερη μαρτυρία ύπαρξης της ελληνικής γλώσσας στο νησί. Η επιγραφή έχει χαραχθεί στο κυπριακό συλλαβικό και διασώζει το όνομα ενός Έλληνα, στη γενική πτώση της Αρκαδικής διαλέκτου (o-re-le-ta-u), ένδειξη ότι στο τέλος της 2ης χιλιετίας είχε ήδη διαμορφωθεί η Αρκαδοκυπριακή στο νησί. Το όνομα Οφέλης είναι σχετικά σπάνιο και ανήκει σε μυθολογικό πρόσωπο. Η πρώιμη εμφάνιση της ελληνικής γλώσσας στην Παλαίπαφο, αλλά και η εμφάνιση ελληνικών μυθολογικών ονομάτων, γεγονός που φανερώνει κάποιες μορφές σχέσεις με την Ελλάδα, έρχεται να επιβεβαιώσει τη μυθική παράδοση που θέλει τον Αγαπήνορα, αρχηγό των Αρκαδών στην τρωική εκστρατεία, να ιδρύει την Παλαίπαφο μετά τα τρωικά.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ ΟΦΕΛΤΗΣ ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΣ 2007

- 04. Συνέντευξη από τον καθηγητή Edgar Peltenburg.
- 07. Η εκστρατεία του Πύρρου στην Ιταλία.
- 10. Δελφοί τότε και σήμερα: «δαυλός και δίαυλος πολιτισμού».
- 12. Η θέση της γυναίκας στο Βυζάντιο μέσα από τη συζυγική σχέση τον 5ο αιώνα.
- 14. Η Βασιλική κιστέρνα του Ιουστινιανού. Yerebatan Sarayı (Samir).
- 16. Η πολιορκία της Ιερουσαλήμ (1187).
- 18. Leon Battista Alberti *Περί Ζωγραφικής*.
- 20. Η παραδοσιακή πομακική οικία.
- 23. Περί της κυπριακής μετανάστευσης ο λόγος...
- 25. Ο Ελληνικός Εμφύλιος στους κόλπους του Ψυχρού Πολέμου: Η εμπλοκή της ΕΣΣΔ.

ΦΟΙΤΗΤΙΚΟ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟ ΟΦΕΛΤΗΣ

ΟΜΙΛΟΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑΣ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ ΚΥΠΡΟΥ

Ιδιοκτησία:	Όμιλος Αρχαιολογίας Πανεπιστημίου Κύπρου
Δια νόμου υπεύθυνη:	Ουρανία Μιχαήλ
Αρχισυνταξία:	Γεωργία-Μαρίνα Ανδρέου
Συντακτική Ομάδα:	Ελισάβετ Στεφανή, Παρασκευή Συκοπετρίτου, Χρύσω Κωνσταντίνου, Ουρανία Μιχαήλ, Θωμάς Κωστή, Χαράλαμπος Παρασκευά, Πετρούλα Χατζηττοφή, Μιχάλης Γεωργίου, Ευαγγελία Ματθοπούλου
Διορθώσεις κειμένων:	Γεωργία-Μαρίνα Ανδρέου, Ευαγγελία Ματθοπούλου
Επιμέλεια έκδοσης:	Γεωργία-Μαρίνα Ανδρέου, Ευαγγελία Ματθοπούλου, Θωμάς Κωστή
Ηλεκτρονική σελίδωση:	Δημοσιογραφικός Οργανισμός Αχαιών Ακτή
Εκτύπωση:	Τυπογραφείο ΚΑΣΟΥΛΙΔΗΣ & ΥΙΟΙ

ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΗ ΑΠΟ ΤΟΝ

Γεωργία-Μαρίνα Ανδρέου ΙΣΑ3ο
Χαράλαμπος Παρασκευά ΙΣΑ3ο

Ο Edgar Peltenburg αποφοίτησε από το Πανεπιστήμιο του Birmingham με πτυχίο στην Αρχαία Ιστορία και Αρχαιολογία. Υπήρξε λέκτορας αρχαιολογίας στην Argyll and the Isles και ακολούθως καθηγητής στο Πανεπιστήμιο του Εδιμβούργου. Τα επιστημονικά του ενδιαφέροντα περιλαμβάνουν τις κοινωνίες μικρής κλίμακας, τα αρχαϊκά κράτη και την πρώιμη τεχνολογία, ιδίως τα υαλώδη υλικά. Έχει διεξαγάγει επιτόπια έρευνα σε Καναδά, Μέση Ανατολή και Κύπρο, όπου είναι ο διευθυντής του Κέντρου αρχαιολογικών ερευνών στη Λέμπα.

-Θα μπορούσαμε να έχουμε πληροφορίες για τον εαυτό σας, δηλαδή τα επιτεύγματα και τα επιστημονικά σας ενδιαφέροντα;

Ήρθα για πρώτη φορά στην Κύπρο στα μέσα της δεκαετίας του 1960 ως εθελοντής φοιτητής. Πολλά από τα προβλήματα που απασχολούσαν τους επιστήμονες αυτή την περίοδο για την κυπριακή αρχαιολογία με ενδιέφεραν και θεώρησα πως θα μπορούσα να τα προσεγγίσω και να συμβάλω στην επίλυσή τους με προσωπική έρευνα. Επίσης είχα υπόψη το αξιόλογο έργο του Πορφύριου Δίκαιου, ο οποίος υπογράμμισε ορισμένα θέματα, που απαιτούσαν περαιτέρω έρευνα, όπως το κενό μεταξύ Χοιροκοιτίας και Σωτή-

ρας, καθώς και η μετάβαση στην Χαλκολιθική Εποχή. Απέκτησα έντονο ενδιαφέρον, διότι είχα εντοπίσει κάποιο πρόβλημα καθώς μελετούσα την κεραμική της Νεολιθικής θέσης Φιλιά- Δράκος, η οποία δε φαινόταν να συμβαδίζει με την τυπολογική κατάταξη του Πορφύριου Δίκαιου. Έτσι ξεκινήσαμε έρευνες στον Άγιο Επίκτητο σε μία προσπάθεια κατανόησης της εξέλιξης της κεραμικής της συγκεκριμένης Νεολιθικής θέσης. Σε αυτή τη θέση, όπου έγιναν οι πρώτες χρονολογήσεις με άνθρακα 14, μπορέσαμε να αποδείξουμε ότι οι δύο ρυθμοί κεραμικής, που ο Δίκαιος είχε θέσει διαδοχικά, ήταν τοπικές παραλλαγές που υπήρχαν την ίδια περίοδο. Αρχίσαμε επομένως να κατανοούμε ότι δε συμβαίνουν τα πάντα με αυστηρή χρονολογική σειρά, αλλά υπάρχουν ομάδες που επιθυμούν κι έχουν τη δυνατότητα να εκφράζονται ως κοινότητες με διαφορετικό τρόπο σε όλο το νησί. Έτσι επικέντρωσα το ενδιαφέρον μου στις λεγόμενες κοινωνίες μικρής κλίμακας (small scale societies), μεταξύ της Νεολιθικής επανάστασης και της αστικής επανάστασης με τις πολύπλοκες δομές. Προσπάθησα να αντιληφθώ τι έγινε κατά τη διάρκεια αυτού του χρονικού διαστήματος. Η Κύπρος βοηθά ιδιαίτερα στην κατανόηση της εξέλιξης των κοινωνιών μικρής κλίμακας. Εργαστήκαμε γύρω στα 35 χρόνια προσεγγίζο-

**Φωτογράφιση
αρχαιολογικού σκάμματος
στη θέση Σουσκιού-Λαόνα,
Αυγουστος 2006.**

Edgar Peltenburg

ντας αυτό το αρχαιολογικό πρόβλημα.

-Σε ποιες θέσεις της Κύπρου έχετε διεξαγάγει ανασκαφές μέχρι σήμερα και ποιες από αυτές θεωρείτε τις βασικότερες;

Ο Άγιος Επίκτιπος όπως έχω προαναφέρει είναι μία σημαντική θέση. Ωστόσο το 1974 αναγκαστήκαμε δυστυχώς να την εγκαταλείψουμε, πράγμα που αποτελεί μία σοβαρή επιστημονική απώλεια. Δεν ήταν δυνατό να μελετήσουμε τα ευρήματα από τη θέση, πέρα από την προκαταρκτική έρευνα, ενώ χάσαμε τεκμήρια και αποδείξεις για τα πορίσματα της έρευνάς μας. Ακολουθώντας μεταφερθήκαμε στα δυτικά του νησιού και με θαυμασμό εντοπίσαμε πολλά ειδώλια από πικρόλιθο, σε περιοχή που θεωρείτο «φτωχή» όσον αφορά την αρχαιολογία. Ξεκινήσαμε να ερευνούμε, αντιμετωπίζοντας τις θέσεις ως οικισμούς με βραχεία κατοίκηση. Ωστόσο για να αντιληφθεί κανείς την έννοια της εξέλιξης οφείλει να εργαστεί σε περισσότερες από μία θέσεις και το Τμήμα Αρχαιοτήτων μας παρείχε την αντίστοιχη άδεια. Ξεκινήσαμε αρχαιολογικές έρευνες στη Λέμπα, όπου εγκαταστήσαμε το ερευνητικό μας κέντρο. Μετά τη Λέμπα, ένα χρόνο αργότερα, εργαστήκαμε στη θέση Κισόνεργα-Μιλούθκια, που είναι μια ιδιαίτερα δύσκολη περίπτωση ως προς την κατανόηση. Εξαιρετικής σημασίας είναι επίσης η θέση Κισόνεργα-Μοσφιλία. Εργαστήκαμε επομένως στα δυτικά του νησιού, στην περιοχή της Λέμπας με σκοπό να αντιληφθούμε την ανάπτυξη και την εξέλιξη στις κοινωνίες μικρής κλίμακας, να εντοπίσουμε τις διαφορές τους από την κοινωνία της Εποχής του Χαλκού και να δείξουμε πόσο πλούσια είναι πράγματι η κληρονομιά της Κύπρου. Λαμβάνοντας υπόψη αυτές τις εξελίξεις, στραφήκαμε στην πιο πολύπλοκη περίπτωση

της Σουσκιού. Τώρα αρχίζουμε να καταλαβαίνουμε ότι το να προβεί κανείς σε εκτιμήσεις για την ανθρώπινη συμπεριφορά και την κοινωνία εν γένει δεν αρκεί μόνο να μελετά μία απομονωμένη θέση. Οφείλει να μελετά μια ομάδα θέσεων και περιοχών που λειτουργούν παράλληλα, γι' αυτό στη Σουσκιού δεν ανασκάπτουμε μία θέση, αλλά ένα σύμπλεγμα θέσεων, για να αντιληφθούμε και να ερμηνεύσουμε την ανθρώπινη συμπεριφορά σε συνάρτηση με το περιβάλλον, το τοπίο και τους διαθέσιμους πόρους.

-Επομένως η θέση Σουσκιού- Λαόνα έχει μια σημαντική θέση. Είναι ένα είδος δηλαδή κομβικού σημείου για τους οικισμούς της περιοχής;

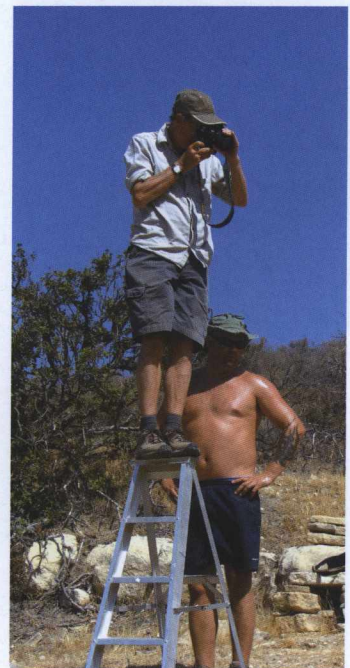
Στην αρχαιολογία πρέπει να έχουμε υπόψη ένα πρότυπο όσον αφορά τη θέση που ανασκάπτεται. Στην προκειμένη περίπτωση η θέση ή το σύμπλεγμα θέσεων, που ονομάζεται Σουσκιού-Λαόνα, είναι ένα οικιστικό κέντρο, στο οποίο οι άνθρωποι έρχονται από άλλες περιοχές, ίσως και εκτός της περιφέρειας της Πάφου, για να τελέσουν την ταφή των δικών τους ανθρώπων σε κοινοτικά νεκροταφεία. Οι νεκροί θάβονται με τους προγόνους τους, αντί σε ατομικούς τάφους. Πρόκειται δηλαδή για κοινωνίες με έντονους δεσμούς με τους προγόνους τους. Αρκετές άλλες εξελίξεις παρατηρούνται στη θέση Σουσκιού-Λαόνα, ωστόσο βρισκόμαστε ακόμη στη διαδικασία της κατανόησης αυτών. Περισσότερες πληροφορίες θα βρείτε σε σχετικό άρθρο στο Report of the Department of Antiquities Cyprus.

-Υπάρχουν κάποια πρώιμα πορίσματα από τις ανασκαφές στη θέση Σουσκιού-Λαόνα ή ίσως κάποιες υποθέσεις; Ποιες πιστεύετε είναι οι σχέσεις της θέσης με

Επιφανειακή επισκόπηση στη θέση Σουσκιού-Λαόνα, Αύγουστος 2006.

Το Ερευνητικό Κέντρο Αρχαιολογίας στη Λέμπα.

Φωτογράφιση αρχαιολογικού σκάμματος στη θέση Σουσκιού-Λαόνα, Αυγουστος 2006.

Σταυρόσχημα ειδώλια από πικρόλιθο, Σουσκιού-Λαόνα.

το νεκροταφείο Σουσκιού-Βαθύρκακας και γενικά με τις άλλες θέσεις στην ίδια περιοχή;

Θεωρούμε ότι η Σουσκιού-Λαόνα είναι μεγαλύτερη σε έκταση από ότι αρχικά πιστεύαμε. Γι' αυτό το λόγο διεξάγουμε προσεκτική επιφανειακή επισκόπηση, για να υπολογίσουμε την έκταση της θέσης. Ωστόσο είναι αρκετά εμφανές ότι η θέση αποτελούσε ένα είδος κέντρου για τα περισσότερα άτομα που θάφτηκαν στην περιοχή. Υπάρχουν νεκροταφεία γύρω από τη θέση, πράγμα ασυνήθιστο, που χαρίζει στον οικισμό ξεχωριστό χαρακτήρα. Ωστόσο όπως έχω προαναφέρει, περισσότερες πληροφορίες θα είναι διαθέσιμες σε άρθρο που θα δημοσιευθεί στο RDAC. Η Κύπρος της Μέσης Χαλκολιθικής, όπως διαπίστωσε και ο Πορφύριος Δίκαιος τη δεκαετία του 1930 στην Ερήμη, αρχίζει να αποκτά μεγαλύτερα κτήρια και πολυπλοκότητα στην τέχνη, ενώ ακολουθεί μία καταστροφή. Υπήρξε δηλαδή ένα αποκορύφωμα και μία καταστροφή. Σε αυτό το αποκορύφωμα τίθεται και η θέση Σουσκιού-Λαόνα. Έχει την πιο πολύπλοκη τέχνη σε σχέση με το παρελθόν και υποδηλώνει κάποιες αλλαγές στην κοινωνία. Έτσι αρχίζουμε να αναθεωρούμε την άποψη που έχουμε για τον τρόπο λειτουργίας όχι μόνο μιας μικρής θέσης, όπως είναι η Σουσκιού, αλλά και για το υπόλοιπο νησί.

-Ποια είναι η άποψή σας για την κυπριακή αρχαιολογία και για την αρχαιολογία στην Κύπρο;

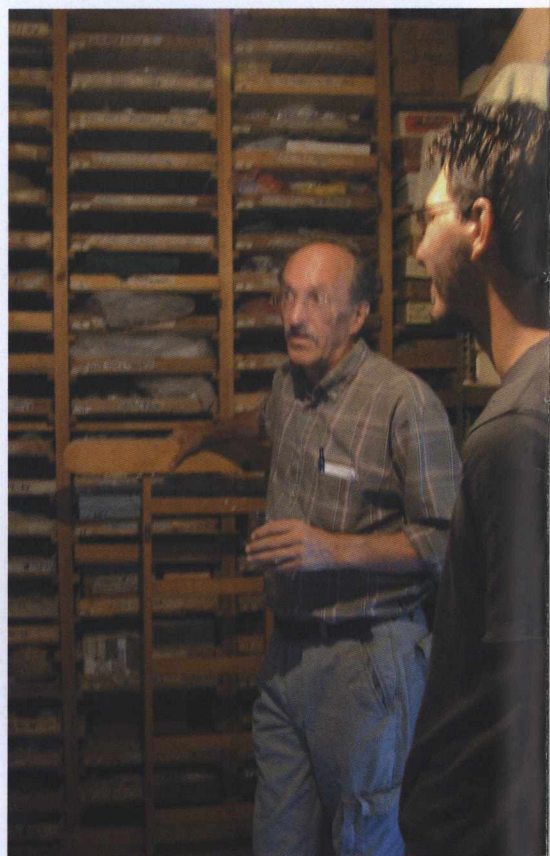
Ο οργανισμός που καθόρισε τη διεξαγωγή ανασκαφών στο νησί ιδρύθηκε πριν από πολλά χρόνια. Από τότε πολλές αλλαγές έλαβαν χώρα στο νησί. Περισσότερα άτομα με πιο εκτεταμένη μόρφωση εμφανίζονται και ίσως είναι απαισιόδοξα με το παρόν σύστημα, θεωρώντας το πεπαλαιωμένο. Είναι σημαντικό να εντοπισθεί ο τρόπος, με τον οποίο μπορούμε να προβούμε σε αλλαγές της νομοθεσίας που ανταποκρινόταν στην Κύπρο μιας περασμένης εποχής, για να ικανοποιήσουμε τις σύγχρονες απαιτήσεις.

Αυτό είναι ένα πολύ σοβαρό ζήτημα, για να διατηρηθεί η πολιτιστική κληρονομιά της Κύπρου στο παρόν και στο μέλλον. Η ερώτησή σας απευθύνεται μάλλον στους νέους επιστήμονες της Κύπρου. Οι νέοι επιστήμονες καθιστούν απαραίτητες τις αλλαγές, ενώ οι παλαιότεροι, αν και γνωρίζουν ότι πρέπει να γίνουν αλλαγές, έχοντας ήδη παράξει έργο, προσφέρουν συμβουλές. Τώρα όμως, όλο και περισσότερα άτομα εμφανίζονται, που ενδιαφέρονται για την πολιτιστική κληρονομιά της Κύπρου και αυτά τα άτομα μπορούν να πετύχουν τις αλλαγές. Ο εκσυγχρονισμός του συστήματος θα ήταν ένα από τα μεγαλύτερα επιτεύγματα στην αρχαιολογία στην Κύπρο.

-Είστε δηλαδή αισιόδοξος;

Κοιτάζοντας τους φοιτητές και τους νέους επιστήμονες είμαι αισιόδοξος. Πρέπει ωστόσο να γίνει αντιληπτό ότι η αρχαιολογική δραστηριότητα δεν πρέπει να περιορίζεται στο χώρο της βιβλιοθήκης. Πρέπει να γίνει πολιτικά δραστήρια και διεκδικητική. Χαίρομαι παρατηρώντας ότι το Πανεπιστήμιο Κύπρου με το δικό του αρχαιολογικό έργο συμβάλει σημαντικότερα στην ιστορία του νησιού διασφαλίζοντας παράλληλα το μέλλον της Κύπρου. Το αν είμαι αισιόδοξος ή όχι εξαρτάται από τις δραστηριότητες των νέων ανθρώπων στην Κύπρο.

Στιγμιότυπο από την ξενάγηση στο Ερευνητικό Κέντρο Αρχαιολογίας στη Λέμπα κατά τη συνέντευξη.

Η θέση Σουσκιού-Λαόνα.

Εικόνες από το διαδίκτυο:

www.arcl.ed.ac.uk/arch/field/
www.arcl.ed.ac.uk/arch/field/cyprus2004/
[www.arcl.ed.ac.uk/research/Lemba Archaeological Project Cyprus](http://www.arcl.ed.ac.uk/research/Lemba%20Archaeological%20Project%20Cyprus)

Η εκστρατεία του Πύρρου στην Ιταλία

Ο Πύρρος γεννήθηκε το 319-318 π.Χ. και ανήκει στην βασιλική οικογένεια των Μολοσσών. Υπήρξε ο Βασιλιάς της Ηπείρου κατά τον 3ο αι. π.Χ. σε μια περίοδο που ο ελληνικός χώρος δοκιμαζόταν από τις φιλοδοξίες των επιγόνων του Μ. Αλεξάνδρου και από τους αδελφοκτόνους πολέμους στους οποίους τον παρέσυραν. Πρώτος ξάδερφος του Μ. Αλεξάνδρου, προικισμένος επίσης με στρατιωτική ιδιοφυΐα, κουβαλούσε όμοιες φιλοδοξίες με αυτόν, τις οποίες επιδίωκε με κάθε ευκαιρία να πραγματοποιήσει. Κατευθυνόμενος προς τη δύση, είχε ως στόχο τη δημιουργία ενός ισχυρού ενιαίου ελληνικού κράτους το οποίο θα κυριαρχούσε στη Μεσόγειο. Σε αντίθεση όμως με τον Μ. Αλέξανδρο, ο Πύρρος δεν κατάφερε να υλοποιήσει τα σχέδιά του και να γίνει ο ιδρυτής ενός μεγάλου και σταθερού πολιτικού οικοδομήματος. Κατάφερε ωστόσο να γίνει θρύλος, γνωστός ως «Αετός», που έπεσε σαν άξιος πολεμιστής στη μέση της μάχης.

Η εκστρατεία του Ηπειρώτη Βασιλιά στην Ιταλία, γνωστή και ως Πύρρειος πόλεμος διήρκεσε από το 281 π.Χ. μέχρι το 275 π.Χ. οπότε και εδραιώθηκε η Ρωμαϊκή επικράτεια στη Νότια Ιταλία. Πριν ωστόσο παρουσιαστούν τα γεγονότα και οι μάχες της εκστρατείας αυτής θα γίνει αναφορά στους λόγους που οδήγησαν στην έναρξη της εκστρατείας.

Μετά την επέκταση της πολιτικής επικυριαρχίας της Ρώμης στην Νότια Ιταλία κατά τον 4ο κυρίως αι., οι ελληνικές πόλεις αντιμετώπιζαν το δίλημμα αν έπρεπε να την δεχτούν ή όχι. Κάποιες όπως η Νεάπολη, υποτάχθηκαν και προσχώρησαν στη ρωμαϊκή συμμαχία ενώ άλλες όπως ο Τάρας προτίμησαν να ανταχθούν σε αυτή.

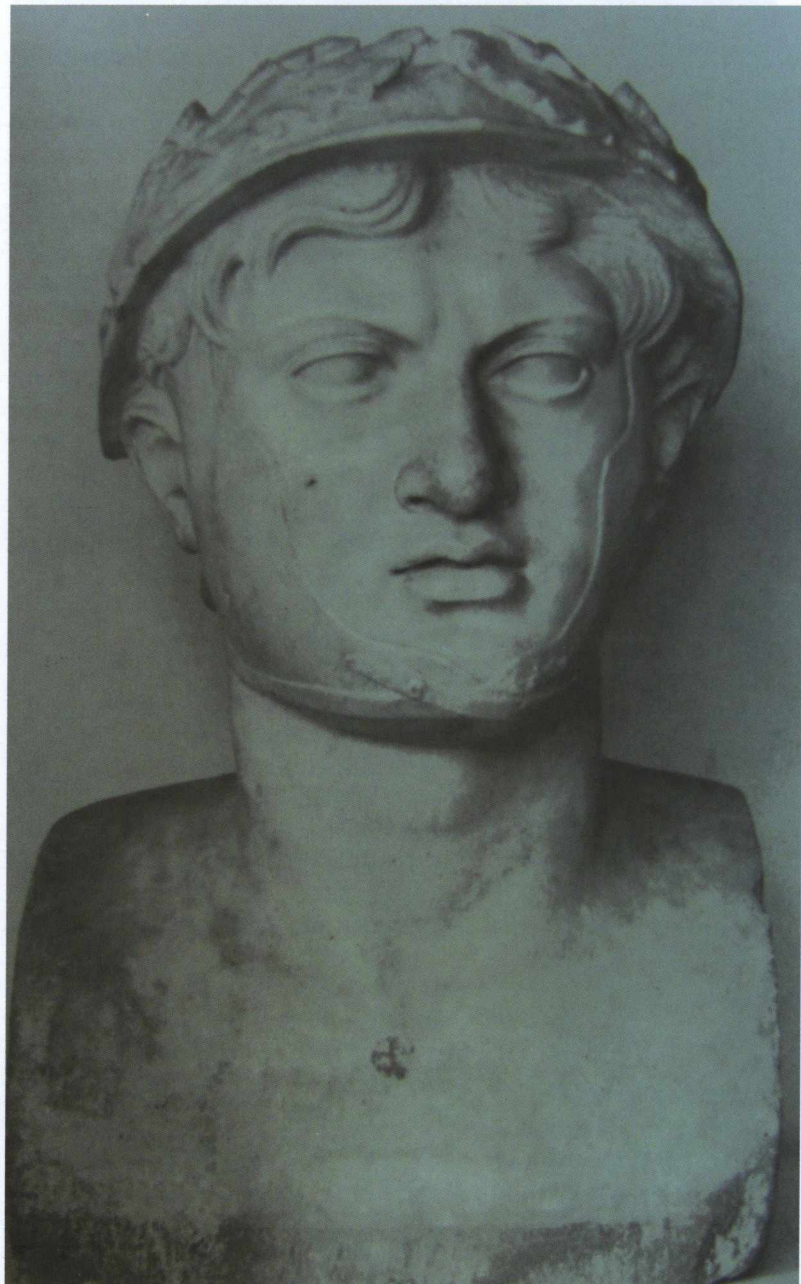
Ο Τάρας, παλιά αποικία της Σπάρτης, είχε υπό τον έλεγχο του σημαντικά εδάφη στην νοτιοανατολική Ιταλία και διέθετε τον ισχυρότερο στόλο της Ιταλίας. Κατάφερε να εξασφαλίσει πολιτική σταθερότητα μέσα από ένα καθεστώς ουδέτερης δημοκρατίας ενώ κατά καιρούς αντιμετώπισε τα σαμνιτικά και άλλα φύλα στα σύνορα της περιφέρειας του (Βελισσαρόπουλος 1997: 143). Ο Τάρας αρχικά δεν θορυβήθηκε από την εξάπλωση της ρωμαϊκής επιρροής προς την Νότια Ιταλία, και παρέμεινε ουδέτερος κατά τη διάρκεια των διαφόρων συγκρούσεων μεταξύ των Ρωμαίων και των γειτονικών περιοχών. Ωστόσο μετά τον Γ' Σαμνιτικό πόλεμο (299-290 π.Χ.) αναγνώρισαν πια τον κίνδυνο που διέ-

τρεχαν από την επεκτατική πολιτική και τις βλέψεις των Ρωμαίων.

Τα αίτια της σύγκρουσης του Τάραντα με την Ρώμη ήταν η παρουσία της στην περιοχή της Μ. Ελλάδας με διάφορες αποικίες και ύπαρξη στρατιωτικών φρουρών στις ελληνικές πόλεις σε περιοχές που είχαν ζωτικά ενδιαφέροντα για τον Τάραντα (Βελισσαρόπουλος 1997: 144). Η αφορμή δόθηκε το 282 π.Χ. όταν οι Θούριοι (νοτιοδυτικά του Τάραντα) απειλούμενοι από τους Λευκανούς κάλεσαν σε βοήθεια τους Ρωμαίους. Η Ρώμη ανταποκρίθηκε στην έκκληση αυτή και το Φθινόπω-

Ελισάβετ Στεφανή
ΙΣΑ 3ο

Προτομή του
Πύρρου Ηπείρου.

ρο του 282 π.Χ. ένας ρωμαϊκός στολίσκος αποτελούμενος από δέκα ρωμαϊκά πλοία εμφανίζεται στον κόλπο του Τάραντα, με στρατιωτική αποστολή, έχοντας σκοπό να εφοδιάσουν το στόλο με το στρατό τους που βρισκόταν νοτιότερα (Βελισσαρόπουλος 1997: 145-146). Οι Ρωμαίοι με την κίνηση τους αυτή παραβίαζαν συμφωνία μεταξύ Τάραντα και της Ρώμης που υπογράφηκε το 302 π.Χ. με τον Αλέξανδρο της Ηπείρου, σύμφωνα με την οποία απαγορευόταν η είσοδος των ρωμαϊκών πλοίων στην περιοχή αυτή. Έτσι οι Ταραντίνοι ευλόγως θορυβήθηκαν και αντιτάχθηκαν στην αυθαίρετη αυτή πρωτοβουλία των Ρωμαίων. Βύθισαν τέσσερα ρωμαϊκά πλοία και υποχρέωσαν τα υπόλοιπα να αποπλεύσουν. Έπειτα επιτέθηκαν κατά των Θουρίων εξαναγκάζοντας τη ρωμαϊκή βοήθεια να αποσυρθεί από την περιοχή (Πέτρου 1975: 191-192).

Χρυσό νόμισμα της εποχής του Πύρρου.

Οι πράξεις αυτές των Ταραντίνων ισοδυναμούν ούσα ν ουσιαστικά με κήρυξη πολέμου. Οι Ρωμαίοι όμως απασχολημένοι με τα μέτωπα εναντίον των Ετρούσκων και των Γαλατών προσπάθησαν μέσω της διπλωματίας να διευθετήσουν τις διαφορές. Η προσπάθεια τους όμως απέτυχε και έτσι κηρύχθηκε ο πόλεμος.

Οι Σαμνίτες τότε εκμεταλλευόμενοι τα γεγονότα αυτά αποστάτησαν από τους Ρωμαίους, με τους οποίους είχαν υπογράψει συνθήκη ειρήνης, και συμμαχούσαν με τους Ταραντίνους. Παρά την βοήθεια των Σαμνιτών, οι Ταραντίνοι αντιλαμβάνονταν την ανεπάρκεια των δυνάμεων τους για την αντιμετώπιση των Ρωμαίων και ζήτησαν βοήθεια από τους Λευκανούς, τους Βρεπτικούς και τους Μεσσαπίους.

Παρά τις ενισχύσεις αυτές εξακολουθούσαν να έχουν πλήρη έλλειψη στρατιωτικής οργάνωσης και ενός κατάλληλου στρατηγού. Ο μόνος βασιλιάς που θα μπορούσε να τους βοηθήσει την κρίσιμη εκείνη στιγμή ήταν ο Πύρρος. Στάλθηκε έτσι πρεσβεία στην Ήπειρο για να τον καλέσει να αναλάβει την αρχηγία του πολέμου κατά των Ρωμαίων (Πέτρου 1975: 201).

Με την διαβεβαίωση ότι η εμφάνιση του Πύρρου στην Ιταλία θα προκαλούσε την αυθόρμητη εξέγερση όλων των ιταλικών πόλεων και υπολογίζοντας στη συνδρομή όλων των Ιταλιωτών, οι απεσταλμένοι προ-

σπάθησαν να πείσουν τον Ηπειρώτη βασιλιά να τους βοηθήσει. Αρχικά ο Πύρρος αρνήθηκε γιατί δεν ήθελε να εγκαταλείψει τις βλέψεις του στην Ελλάδα. Αντιλαμβανόμενος όμως ότι τα σχέδια του δεν επρόκειτο να υλοποιηθούν σε εκείνο στάδιο, και μετά την επανάλψη των προτάσεων των Ταραντίνων οι οποίοι πιέζονταν πια έντονα, ο Πύρρος αποφάσισε να απεύσει σε βοήθειά τους.

Ο Πύρρος σκόπευε βέβαια να εξυπηρετήσει παράλληλα και τις δικές του πολιτικές φιλοδοξίες και σχέδια. Υπέγραψε έτσι μια συμφωνία που υπέκρυπτε μεγάλα κατακτητικά σχέδια. Πριν φύγει μάλιστα για την εκστρατεία του, είχε ενισχυθεί οικονομικά από τον Αντίγονο, τον Αντίοχο και τον Πτολεμαίο Κεραυνό (Πέτρου 1975: 231).

Ο Πύρρος έφτασε στην περιοχή των Μεσσαπίων οι οποίοι τον υποδέχτηκαν θερμά. Η σύγκρουση με τους Ρωμαίους δεν άργησε να γίνει και έτσι το 280 π.Χ. δόθηκε η πρώτη μάχη στην Ηράκλεια, κατά την οποία οι ρωμαϊκές λεγεώνες αντιστάθηκαν επιτυχώς στους εξαιρετικά εκπαιδευμένους ακοντιστές του Πύρρου. Το πειρατικό σώμα των ελεφάντων όμως διέλυσε το ιππικό κι έτσι δόθηκε η ευκαιρία στο ιππικό του Πύρρου να αναγκάσει το ρωμαϊκό πεζικό σε άτακτη φυγή. Μετά την νίκη του Πύρρου, τον προσεταιρίστηκαν και οι άλλες ελληνικές πόλεις.

Μετά την νίκη της Ηράκλειας προέβη σε διαπραγματεύσεις, το χειμώνα του 280 π.Χ., για εξαγορά αιχμαλώτων και επιδεικτικές χειρονομίες φιλίας μέσω του πρέσβη του, Κινέα. Μεταξύ των διαπραγματεύσεων προστέθηκε και η προσφορά ειρήνης, φιλίας και συμμαχίας υπό τον όρο της εγκατάλειψης όλης της νότιας Ιταλίας από τους Ρωμαίους και να αποδώσουν οι Ρωμαίοι στους Λευκανούς, στους Βρεπτικούς, στους Σαμνίτες και στους Δαυίνους τα εδάφη που τους ανήκαν παλιά. Τότε Πύρρος θα απελευθέρωνε τους αιχμαλώτους τους. Άφησε μάλιστα το μήνυμα ότι δεν είχε καμία προσωπική αξίωση από τους Ρωμαίους (Πέτρου 1975: 303).

Οι Ρωμαίοι υπήρξαν αρχικά διστακτικοί αλλά ο Άππιος Κλαύδιος ο οποίος ήταν από τους οργανωτές της νίκης στο Β' Σαμνιτικό πόλεμο, επενέβη τονίζοντας πως θα ήταν ανάρμοστο να παραδώσουν την κληρονομία των πατέρων τους στους Λευκανούς και τους Βρεπτικούς. Αυτό θα ισοδυναμούσε εξάλλου με υποταγή στους Μακεδόνες. Έτσι η Σύγκλητος αποφάσισε να συνεχίσει τον πόλεμο ενώ ο Πύρρος θα μπορούσε να ζητήσει τη φιλία τους μόνο αφού θα αποσυρόταν από την Ιταλία. Ωστόσο πίσω από την ρομαντική αυτή έξαρση πατριωτισμού των Ρωμαίων κρύβονταν τα πραγματικά αίτια και συμφέροντα που σχετίζονταν με τις περιοχές ελέγχου των Ρωμαίων. Γιατί με μια τέτοια συμφωνία θα παραιτούνταν ουσιαστικά από τα δικαιώματά τους επί των Σαμνιτών και των άλλων νότιο-ιταλικών φυλών που κατάφεραν να θέσουν υπό τον έλεγχό

τους (Βελισσαρόπουλος 1997: 152).

Ακολούθησε τότε η προέλαση του Πύρρου στην Καμπάνια και το Λάτιο. Παρόλο όμως που έφτασε μόλις 50 χλμ. έξω από την Ρώμη δεν συνάντησε νέους σύμμαχους και αναγκάστηκε να υποχωρήσει στην νότια Ιταλία.

Στο μεταξύ την περίοδο αυτή οι εξελίξεις που διαδραματίζονται στα ελληνικά εδάφη και συγκεκριμένα στην Μακεδονία δημιουργούν διλήμματα στο Πύρρο για το αν θα συνέχιζε τον αγώνα και τις εκστρατείες του στην ιταλική χερσόνησο ή όχι. Για τον Πύρρο η περίοδος αναρχίας στη Μακεδονία μετά το θάνατο του Πτολεμαίου Κεραυνού ήταν αρκετά κατάλληλη για μια επέμβασή στο χώρο, ενώ η σκέψη να επεκτείνει την κυριαρχία του στην Μακεδονία προέβαλλε ιδιαίτερα δελεαστική. Ωστόσο αποφασίζει να συνεχίσει την εκστρατεία του στην Ιταλική χερσόνησο.

Το 279 π.Χ. προχώρησε στην Απουλία όπου συναντήθηκε με ενισχυμένο εξίσου δυνατό ρωμαϊκό στράτευμα. Η μάχη που ακολούθησε στο Άσκλο ήταν πολύ σκληρή και η νίκη που πέτυχε ο Πύρρος είχε βαρύ αντίκτυπο και στα δικά του στρατεύματα. Από την άλλη οι σύμμαχοι του είχαν αρχίσει να χάνουν τον ενθουσιασμό τους. Επρόκειτο όντως για «πύρρειο νίκη» στην οποία αναφέρεται ο Πλούταρχος. Αντιθέτως οι Ρωμαίοι είχαν την δυνατότητα να αναπληρώνουν γρήγορα τα κενά του στρατού τους με νέους άντρες που ενδυναμώνονταν συνεχώς με οργή και αποφασιστικότητα από τις ήττες τους (Βελισσαρόπουλος 1997: 153).

Μετά τον Άσκλο ο Πύρρος προέβη σε νέες προελάσεις ζητώντας ελευθερία για τους Έλληνες και αποζημιώσεις για τους συμμάχους του, αιτήματα τα οποία πάλι αρνήθηκε να επικυρώσει η Σύγκλητος. Άρνηση που εξηγείται λόγω άφιξης μιας αποστολής από την Καρχηδόνα που φοβούμενη μια ενδεχόμενη επίθεση του Πύρρου εναντίον της, πρόσφερε στους Ρωμαίους ναυτική και οικονομική στήριξη (Cary 1960: 140). Μετά την απόρριψη των προτάσεων διαπραγμάτευσης, στάλθηκε ο Γάιος Φαβρίκιος στον Πύρρο για να διαπραγματευτεί την εξαγορά αιχμαλώτων. Ωστόσο η διαπραγμάτευση απέτυχε και όταν αργότερα ο Φαβρίκιος αποκάλυψε στο Πύρρο ένα σχέδιο δολοφονίας εναντίον του, αυτός εις ένδειξη ευγνωμοσύνης απελευθέρωσε τους αιχμαλώτους χωρίς λύτρα (Πέτρου 1975: 368-372).

Υπό την απειλή των Καρχηδονίων που γινόταν συνεχώς εντονότερη, και μετά τις συνεχείς εκκλήσεις των Σικελών Ελλήνων, ο Πύρρος δεν άργησε να κατευθυνθεί και στην Σικελία. Αποβιβάστηκε στο νησί τον Οκτώβριο του 278 π.Χ., όπου δέχτηκε μια θριαμβευτική υποδοχή από Σικελούς, οι οποίοι ήταν πρόθυμοι να τον αναγνωρίσουν ως βασιλιά τους. Αρχισε αμέσως τις επιχειρήσεις του και σταδιακά κατάφερε να κατακτήσει το νησί εκτός από το Λιλύβαιο, που πολιορκούσε ανεπιτυχώς για δυο μήνες χάρη στην άμυνα των Καρχηδονίων.

Ως σφάλμα του Πύρρου μπορεί να χαρακτηριστεί κατά τη διάρκεια των διαπραγματεύσεων με τους Καρχηδόνιους του Λιλύβαιου η απόρριψη των προτάσεων τερματισμού του πολέμου με ευνοϊκούς γι'αυτόν όρους, χωρίς όμως να περιλαμβάνουν και την πλήρη απομάκρυνση των Καρχηδονίων από το νησί (Βελισσαρόπουλος 1997: 154). Ο Πύρρος σκέφτηκε να μεταφέρει τον πόλεμο στην ίδια την Καρχηδόνα. Οι Σικελοί όμως αρνήθηκαν να τον ενισχύσουν.

Μετά από απουσία δυο χρόνων από τα ιταλικά εδάφη, ο Ρωμαίοι είχαν στο μεταξύ υποτάξει τους Σαμνίτες και Λευκανούς συμμάχους του. Έτσι εγκαταλείπει τις επιχειρήσεις του στην Σικελία και επιστρέφει στην Ιταλία με δυνάμεις εμφανώς λιγότερες. Στην προσπάθειά του να ανατρέψει την κατάσταση εκεί έδωσε την άνοιξη του 275 π.Χ. τη μάχη στο Βενεβέντον. Στην μάχη αυτή παρά την προσπάθειά του να θέσει σε εφαρμογή ένα μελετημένο σχέδιο αιφνιδιασμού και καταστροφής του ρωμαϊκού στρατού, ο ρωμαίος πολέμαρχος Κούριος Δεντάτος κατάφερε να κρατήσει σταθερά τις θέσεις του μέχρι την άφιξη βοήθειας από τους άλλους ύπατους κι έτσι κέρδισε τον αγώνα. Ο Πύρρος υπέστη τρομακτικές απώλειες και βρέθηκε πολιτικά και στρατιωτικά στην ίδια κατάσταση που ήταν όταν είχε φτάσει στην Ιταλία 5 χρόνια πριν (Βελισσαρόπουλος 1997: 154).

Χάνοντας κάθε ελπίδα για επίτευξη του στόχου του, ο Πύρρος επέστρεψε στην Ελλάδα πεπεισμένος πια ότι οι Έλληνες της Ιταλίας θα υποτάσσονταν στους Ρωμαίους. Άφησε ωστόσο πίσω του φρουρά στον Τάραντα για να τους στηρίξει εναντίον των Ρωμαίων. Οι Ταραντίνιοι όμως δεν εμπιστεύτηκαν το στράτευμα αυτό και αργότερα του επιτέθηκαν. Έτσι ο διοικητής της φρουράς και τοποτηρητής του στην Ιταλία παραδόθηκε στους Ρωμαίους το 272 π.Χ. με ευνοϊκούς σχετικά όρους.

Έκτοτε ο Τάρας και οι υπόλοιπες ελληνικές πόλεις διατηρούσαν φιλικές σχέσεις με τους Ρωμαίους. Συνήψαν συνθήκες συμμαχιών σύμφωνα με τις οποίες διατηρούσαν την αυτονομία τους αλλά ο ρωμαϊκός έλεγχος εξασφαλιζόταν απόλυτα στα θέματα εξωτερικών σχέσεων και άμυνας. Η ρωμαϊκή κυριαρχία στην Ιταλική χερσόνησο αποτελούσε γεγονός ενώ η ρωμαϊκή δημοκρατία είχε κερδίσει την αναγνώρισή της ως μια «Μεγάλη Δύναμη» και από άλλες ξένες δυνάμεις όπως οι Πτολεμαίοι (Cary 1960: 140).

Ο Πύρρος αφού επέστρεψε στον ελλαδικό χώρο, διεξήγαγε επιτυχείς εκστρατείες εναντίον του Αντίγονου Γονατά στην Άνω Μακεδονία και στην Θεσσαλία. Ηττήθηκε ωστόσο στη μάχη εναντίον των Σπαρτιατών και αποσύρθηκε στο Άργος το 272 π.Χ. όπου του επιτέθηκε ο Αντίγονος Γονατάς. Ο στρατός του αποδεκατίστηκε ενώ ο ίδιος βρήκε το θάνατο όταν κατά την παράδοση μια Αργίσισα του έριξε ένα κεραμίδι στο κεφάλι.

Βιβλιογραφία:

- Cary M. 1960. *Ρωμαϊκή Ιστορία*, τόμος Α', Αθήνα.
- Rostivtzeff M. 1984. *Ρωμαϊκή Ιστορία*, Oxford University Press, Οξφόρδη.
- Βελισσαρόπουλος Κ. Δ. 1997. *Ρωμαίοι και Έλληνες, Η συνάντηση του μεγαλείου και της δόξας, Α': Η Ρωμαϊκή κατάκτηση*, Αθήνα/ Ιωάννινα.
- Πέτρου Ε. Γ. 1975. *Πύρρος ο βασιλιάς της Ηπείρου*, Αθήνα.
- Ραγκάβη Ρ. Α. (επιμ.) 1865. *Πλούταρχος Βίοι Παράλληλοι*, τόμος Δ', Αθήνα.

Δελφοί τότε και σήμερα: «δαυλός και δίαυλος πολιτισμού»

Συκοπετρίτου Παρασκευή
ΙΣΑ 4ο

Οι Δελφοί υπήρξαν το μεγαλύτερο θρησκευτικό και πνευματικό κέντρο της αρχαίας Ελλάδας, του οποίου η φήμη και το κύρος είχαν εξαπλωθεί σ' ολόκληρη την Μεσόγειο, ενώ η αίγλη του μαντείου διατηρήθηκε σχεδόν αμείωτη σ' όλη την αρχαιότητα.

Οι ανασκαφές στον αρχαιολογικό χώρο των Δελφών άρχισαν το 1892 από την Γαλλική Αρχαιολογική Σχολή, η οποία μέσα από μια σειρά εκδόσεων Fouilles de Delphes δημοσιεύει πολύτιμες πληροφορίες σχετικά με την τοπογραφία των Δελφών, τα μνημεία της αρχιτεκτονικής, της πλαστικής, επιγραφές και διάφορα άλλα ευρήματα από το χώρο (Homolle 1902).

Το Δελφικό τοπίο, όπως γράφει ο Χρήστος Καρούζος, δεν είναι ένα οποιοδήποτε βουνίσιο τοπίο στις πλαγιές του Παρνασσού, αλλά έχει έναν ιδιαίτερο χαρακτήρα: «Η γνωριμία του τοπίου αποτελεί μία χρήσιμη εισαγωγή στην γνωριμία του ιερού και της λατρείας του. (...) Στο Δελφικό χώρο μπορούμε να μπούμε από ανατολικά, ανεβαίνοντας από την Βοιωτία

και κατηφορίζοντας έπειτα στην Αράχοβα, ακολουθώντας δηλαδή, τον ίδιο το δρόμο που ακολούθησε και ο Απόλλωνας σύμφωνα με τον ομηρικό ύμνο, τότε που πρωτοήλθε στους Δελφούς.» (Καρούζος 1974: 15).

Οι βασικοί λόγοι ακμής του μαντείου των Δελφών, ήταν ψυχολογικοί, θρησκευτικοί και πολιτικοί. Η ανάπτυξη της μαντικής, που αποτελεί υβρίδιο μαγείας και θρησκείας, ανάγεται σε ψυχολογικούς λόγους. Ερμηνεύεται ως απόρροια της ψυχολογικής ανάγκης του ανθρώπου για ασφάλεια και επιτυχία, καθώς επίσης στο φόβο του ανθρώπου μπροστά στο άγνωστο και την ανάγκη του να το αντιμετωπίσει. Η αίγλη του μαντείου, ανάγεται παράλληλα σε λόγους θρησκευτικούς και πολιτικούς, αφού με την ανάπτυξη των πόλεων-κρατών, δημιουργήθηκε η ανάγκη καθιέρωσης και επιβολής μίας λατρείας με γιορτές και θυσίες, τις οποίες ασκούσαν όλα τα μέλη της κοινότητας. Η ραγδαία επίσης ανάπτυξη της αίγλης του, οφείλεται σαφώς και στον αποικισμό που άρχισε στα μέσα του 8ου και κορυφώθηκε

Άποψη του χώρου των Δελφών.

στον 7ο αιώνα. Ο επικεφαλής του οικισμού καθοδηγούμενος από το μαντείο, είχε διπλή αποστολή, να ιδρύσει μία νέα πόλη κράτος και να εγκαθιδρύσει ιερά καθιερώνοντας θρησκευτικές τελετουργίες. Οι αποικίες διαδραμάτισαν εξάλλου και αυτές με την σειρά τους ρόλο στην φήμη του ιερού και έξω από τα σύνορα της Ελλάδας (Λεντάκης 2000: 35-43).

Οι ίδιοι όμως λόγοι που συνέβαλαν στην άνοδο του μαντείου, ήταν αυτοί που συνέβαλαν και στην πτώση του. Η αναπόφευκτη ανάμειξη του μαντείου στα πολιτικά και η χρήση του ως κέντρου πολιτικής και θρησκευτικής δραστηριότητας, οδήγησαν στην υπονόμευση της αξιοπιστίας του ως προς τα πολιτικά θέματα. Οι φυσικοί φιλόσοφοι, οι σοφιστές και η ανάπτυξη του θεάτρου καλλιέργησαν σημαντικά τον σκεπτικισμό και μία τολμηρή κριτική σκέψη έναντι των θεών. Σταδιακά, αυτοί που κατέφευγαν στα μαντεία ήταν πλέον ιδιώτες και όχι οι ίδιες οι πόλεις, γεγονός που συνέβαλε και στην οικονομική παρακμή τους. Αργότερα, με την εξάπλωση του ελληνισμού, η ελληνική θρησκεία, εύκολα υιοθέτησε ξένες θεότητες πλάι στις δικές της, οπότε οι περισσότεροι προτιμούσαν να καταφεύγουν σε νέες θεότητες, όχι τόσο «μαντικές», αλλά εξίσου «θαυματουργικές». Τέλος, αυτό που έδωσε το σημαντικότερο κτύπημα στην άσκηση της μαντικής και οδήγησε στο κλείσιμο και την εγκατάλειψη του Μαντείου των Δελφών, ήταν ο χριστιανισμός (Λεντάκης 2000: 43 - 51).

Ο αρχαιολογικός χώρος όμως των Δελφών, τόπος του ιερού και του μαντείου του Θεού Απόλλωνα, θεωρείται από τους αρχαίους «ο ομφαλός της γης», προσδίδοντας στον χώρο αυτό μια ιδιαίτερη έμφαση.

Τα αρχαιολογικά ευρήματα στον χώρο, όπως είναι φυσικό, μαρτυρούν την σπουδαιότητα του δελφικού ιερού του Απόλλωνα που απλώνεται σε επάλληλα επίπεδα στις υπώρειες του Παρνασσού: «...το ιερό, ο μεγαλόπρεπος ναός με τους δωρικούς κίονες και τον ομφαλό, το στάδιο, το θέατρο, η περίφημη Θόλος, ο ναός της Προναίας Αθηνάς, τα οικοδομήματα των Θησαυρών, η Κασταλία πηγή, συγκροτούσαν ένα μυστικό σύμπλεγμα, που επέβαλλαν στον επισκέπτη-προσκυνητή ένα ιερό δέος, τον έκαναν να συνειδητοποιεί ότι βρισκόταν στον χώρο όπου μπορούσε να ακούσει την φωνή του Θεού...» (Παρτίδα 2004: 15).

Προτού φτάσουμε στον καθαυτό δελφικό χώρο, σ' ένα στενό πλάτωμα που βρίσκεται αριστερά από το δρόμο και βλέπει στην κοιλάδα του Πλείστου, συναντούμε το ιερό της Προναίας Αθηνάς. Η θεά Αθηνά μαζί με τον τοπικό ήρωα Φύλακο, στεκόταν φύλακας του ιερού του Απόλλωνος και του ναού του, γι' αυτό και πήρε την ονομασία Προναία. Ο ναός του Απόλλωνα ήταν το σπουδαιότερο κτήριο στους Δελφούς. Γύρω του υπήρχε περίβολος με διάφορες πύλες. Από την κύρια πύλη, άρχιζε η λιθόστρωτη Ιερά Οδός που οδηγούσε στον δωρικό ναό του θεού, στο κέντρο του

Ο ναός της Προναίας Αθηνάς.

ιερού. Στο μνημείο του ναού διακρίνονται τρεις οικοδομικές φάσεις, εκ των οποίων η νεότερη χρονολογείται τον 4ο αι. (μεταξύ 373 και 330 π.Χ.). Κάτω από το άδυτο βρισκόταν ο υπόγειος χώρος, όπου έδινε τους χρησμούς η Πυθία. Την Ιερά Οδό, πλαισιώναν μνημεία και αναθήματα που αφιέρωναν οι αρχαίες πόλεις ύστερα από μεγάλες νίκες τους: αγάλματα, ανάγλυφες συνθέσεις, θησαυροί. (Ανδρόνικος 1992: 13-19).

Τα ευρήματα από τις ανασκαφές στον δελφικό χώρο, χρονολογημένα από τους προϊστορικούς ως τους ρωμαϊκούς χρόνους, στεγάζονται στις αίθουσες του Μουσείου των Δελφών και αποτελούν σπουδαιότατα αφιερώματα. Για παράδειγμα ο Χάλκινος Ηνίοχος των Δελφών από το τέθριππο άρμα, αφιέρωμα του Πολύζαλου, τύραννου της ελληνικής πόλης Γέλα στην Σικελία μετά τη νίκη στα Πύθια του 478 ή 474 π.Χ., ο δελφικός ομφαλός των ελληνοσικελικών ή ρωμαϊκών χρόνων, η Σφίγγα των Ναξίων (560 π.Χ.), οι αρχαϊκοί κούροι Κλέοβις και Βίτων, το σύμπλεγμα των Θυιάδων (μαινάδων), μέρος από το γλυπτό διάκοσμο Θησαυρών κ.ά.

Οι Δελφοί, όπως μαρτυρούν τα αρχαιολογικά κατάλοιπα αλλά και οι διάφορες φιλολογικές μαρτυρίες, αποτέλεσαν πράγματι έναν «δαυλό και δίαυλο πολιτισμού» για τον αρχαίο κόσμο, κατέχοντας μία εξέχουσα θέση στα θρησκευτικά, πολιτιστικά και πολιτικά δρώμενα της εποχής.

Τέλος, ο χώρος των Δελφών αποτελεί και στις μέρες μας «δαυλό και δίαυλο πολιτισμού» μια και επισκέπτες από όλο τον κόσμο προσέρχονται στο χώρο για το μεγάλο αρχαιολογικό ενδιαφέρον που παρουσιάζει. Στο χώρο επίσης, διοργανώνονται διεθνείς συναντήσεις, συμπόσια αρχιτεκτονικής, αρχαίου δράματος, αρχαιολογίας, προγράμματα επιμόρφωσης νέων και γενικά προγράμματα σχετικά με τον πολιτισμό και τις τέχνες.

Βιβλιογραφία:

- Homolle Theophile (επιμ.) 1902. *Fouilles de Delphes*, Ecole Francaise d'Athenes, Παρίσι.
- Ανδρόνικος Μανόλης 1992. *Δελφοί*, Εκδοτική Αθηνών, Αθήνα.
- Καρούζος Χρήστος 1974. *Δελφοί*, Εκδόσεις Ερμής, Αθήνα.
- Λεντάκης Ανδρέας 2000. «Άνοδος και πτώση του Μαντείου των Δελφών», στο Anne Jacquemin (επιμ.) 2000. *Delphes cent ans apres la grande fouille: essai de bilan: actes du Colloque international organise par l'Ecole francaise d'Athenes, Athenes - Delphes, 17-20 septembre 1992, Bulletin de Correspondance Hellenique, Supplement 36*, Αθήνα και Παρίσι.
- Παρτίδα Έλενα 2004. *Δελφοί: δαυλός και δίαυλος πολιτισμού*, Πολιτιστικό Ίδρυμα Τραπεζής Κύπρου, Αθήνα.

Η θέση της γυναίκας στο Βυζάντιο

μέσα από τη συζυγική σχέση τον 5ο αιώνα

Κωνσταντίνου Χρύσω
ΙΣΑ 4ο

Η γυναίκα και ο γάμος

Μέχρι την εποχή του Αυγούστου ο γάμος ήταν υποχρεωτικός με βάση το νόμο από το Μέγα Κωνσταντίνο και ακολούθως δόθηκε η σχετική ελευθερία. Η νομοθεσία του Μεγάλου Κωνσταντίνου αναφορικά με τον γάμο διατηρήθηκε και στον Θεοδοσιανό κώδικα (Evans Grubbs 1999: 159).

Μέχρι περίπου τα δεκατρία της χρόνια η κοπέλα ήταν κλεισμένη στο σπίτι, καθώς απαγορευόταν να κυκλοφορεί έξω, να την κοιτάζουν άντρες και φυσικά να γίνει λόγος για γάμο.

Καθώς πληροφορούμαστε από το βιβλίο της Antti Arjava *Women and Law in Late Antiquity*, στην εφηβική ηλικία τα κορίτσια έπρεπε να παντρεύονται κατόπιν προτροπής και υπόδειξης του πατέρα τους (Arjava 1996: 73).

Προτομή γυναίκας με την οικογένειά της, 4ος αι. μ.Χ.

Μέγιστης σημασίας ήταν ο ρόλος του πατέρα, αφού λειτουργούσε ο θεσμός *patria potestas*, σύμφωνα με τον οποίο οποιαδήποτε ιδιοκτησία σχετιζόταν αποκλειστικά και μόνο με άτομα αρσενικού φύλου (Arjava 1996: 292-293). Αυτός ο θεσμός ουσιαστικά παρείχε στον πατέρα μεγάλη ισχύ πάνω στις κόρες του αφού είχε το δικαίωμα να προβεί σε άνιση μοιρασιά της προίκας (Arjava 1996: 73-74).

Σε περίπτωση που ο πατέρας δεν βρισκόταν εν ζωή, αναλάμβανε η μητέρα ή άλλο μέλος της οικογένειας αυτή την υποχρέωση, εφόσον ήταν πολύ σημαντικό, ο γάμος να μην είναι βασισμένος μόνο στην αγάπη, που θεωρείτο ελάχιστος σημασίας.

Εάν μια γυναίκα, της οποίας ο πρώτος σύζυγος είχε πεθάνει, επρόκειτο να παντρευτεί και δεν ζούσε ο πατέρας της, η επιλογή ήταν αποκλειστικά δική της (Arjava 1996: 73).

Εάν προσεγγίζουμε το ζήτημα συγκριτικά, τα πράγματα στη Δύση παρουσιάζονται ευνοϊκότερα, αφού η μεσολάβηση του πατέρα στο θέμα του γαμπρού δεν γινόταν εξαιτίας της θέσης του γυναικείου φύλου αλλά εξαιτίας του νεαρού της ηλικίας (Arjava 1996: 73).

Εξαίρεση αποτελεί το Γερμανικό Βασίλειο, στο οποίο μαρτυρείται έστω και απρόθυμα, συγκατάθεση όσο αναφορά το γάμο ενός ζευγαριού χωρίς της γονική συγκατάθεση, πράγμα που γινόταν προς αποφυγή αιματηρών συμπλοκών (Arjava 1996: 73).

Ήταν αναπόφευκτη η ανάγκη δεύτερου γάμου, ο οποίος έκανε την κατάσταση για τη γυναίκα αρκετά πολύπλοκη. Η γυναίκα χωρίς στήριξη από άνδρα θεωρείτο πως δεν μπορούσε να σταθεί. Ωστόσο και σε περίπτωση δεύτερης σύναψης γάμου, ενέπιπταν άλλου είδους προβλήματα αναφορικά με την οικονομική στήριξη των παιδιών της. Επιπρόσθετα σ' αυτό, οι νόμοι που κάλυπταν τέτοιες περιπτώσεις αναφέρονταν μόνο στους άμεσους κληρονόμους. Δεν υπάρχει αναφορά στα παιδιά των οποίων ο πατέρας είχε πεθάνει και είχαν μεγαλώσει με τον πατριό (Arjava 1996: 187-188). Ως φυσικό επακόλουθο απαγορευόταν η μεταβίβαση της περιουσίας σ' αυτά.

Ο γάμος δύο ανθρώπων από διαφορετικές κοινωνικές τάξεις ήταν απαγορευμένος και κατά την Arjava «σκανδαλώδης» γιατί αυτό δεν βοηθούσε στην διατήρηση της υψηλής κοινωνικής τάξης (Arjava 1996: 128).

Χρυσό δακτυλίδι γάμου, 6ος αι. μ.Χ.

Ένα από τα κύρια προσόντα της νύμφης θεωρείτο το κάλλος και βέβαια η προίκα. Οι πλούσιοι συνήθως δεν είχαν πρόβλημα στην μοιρασιά της προίκας, αφού προέβαιναν σε ίση κατανομή της περιουσίας τους. Οι φτωχοί όμως σε περίπτωση που δεν είχαν την οικονομική ευχέρεια να προικίσουν όλα τους τα παιδιά, προίκιζαν όσα ήταν εφικτό, παρ' όλες τις έριδες που μπορεί να επέφερε μια τέτοια πράξη (Arjava 1996: 190-191).

Οι συζυγικές έριδες

Η Βυζαντινή γυναίκα ζούσε σύμφωνα με τις απαιτήσεις της εποχής, που την ήθελαν να υποχωρεί στις αξιώσεις του συζύγου της. Συχνή αιτία συζυγικής έριδας προέκυπτε όταν οι πλούσιες υπενθύμιζαν στον σύζυγό τους την μεγάλη προίκα που διέθεταν. Για αυτό το γεγονός ο Χρυσόστομος αναφωνεί ότι θα προτιμούσε χίλιες φορές να ήταν φτωχός παρά να άκουγε τη σύζυγο να του λέει πως πήρε τόσο πλούτο από αυτή (Χρυσόστομος, PG 58: 678).

Γενικά ωστόσο μέσα από τα λόγια του Χρυσόστομου φαίνεται και η προσπάθεια του άντρα για επίτευξη ηρεμίας στην οικογένεια, αφού συμβουλεύει τους άντρες να προσπαθούν να παρηγορούν τις συζύγους τους και όχι να τους επιτείνουν την λύπη. Το σημαντικότερο, ήταν να μην τις κακοποιούν (Αστέριος Αμασειάς, Patrologia Graeca 40: 236) ούτε να τις βρίζουν (Αστέριος Αμασειάς, Patrologia Graeca 40: 233). Αυτό θεωρείτο μεγάλο αμάρτημα από τον Χρυσόστομο (Χρυσόστομος, PG 61: 222).

Το πόσο διαδεδομένο και σύνθηες ήταν το ξυλοκόπημα φαίνεται από το γεγονός ότι ο μέλλων σύζυγος υπέγραφε χαρτί-εγγύηση «μη κακοχειν μηδέ υβρίζειν αυτήν εις σώμα, μηδέ εις πρόσωπο».

Σημαντικό είναι το γεγονός ότι προτρέπονται οι άντρες μέσα από τα κείμενα του Χρυσόστομου να μην προκαλούν ζήλια στις γυναίκες τους και για να πετύχουν αυτό θα έπρεπε να δίνουν κάθε εξήγηση σ' αυτές για τις δραστηριότητές τους.

Η συζυγική απιστία

Η εκτοξευμένη ύβρις «κερατάς», απαντά σε πολλούς αιώνες της Βυζαντινής περιόδου. Αν και η επιβαλλόμενη τιμωρία για την μοιχεία έπρεπε να εφαρμόζεται και στα δύο φύλα, εντούτοις εφόσον οι νόμοι θεσπίζονταν από άντρες, δεν παρατηρείται να συμβαίνει αυτό (Arjava 1996: 229). Αυτό το σημείο επιβεβαιώνεται και από την Antti Arjava η οποία προσθέτει πως οι άντρες τύγχαναν γενικότερης κατανόησης αντίθετα με τις γυναίκες οι οποίες υφίσταντο καθολικό κατατρεγμό (Arjava 1996: 228).

Σημαντικό είναι το γεγονός ότι οι νόμοι κάλυπταν ως επί το πλείστον στην ανώτερη τάξη, ενώ δεν παρατηρείται ενδιαφέρον για το ήθος των φτωχών κατώτερων τάξεων (Arjava 1996: 228). Τα δικαιώματα των παιδιών, που προέρχονταν από εξώγαμες σχέσεις απασχόλησαν τον ρωμαϊκό νόμο αλλά ακόμη και σε αυτή την περίπτωση οι άντρες έβρισκαν «παραθυράκια» ώστε να ξεφεύγουν από οποιεσδήποτε τιμωρίες (Arjava 1996: 228). Αυτό παρατηρήθηκε από την Εκκλησία, η οποία διαμαρτυρήθηκε χωρίς όμως απτά αποτελέσματα (Arjava 1996: 229). Ο Γρηγόριος ο Θεολόγος δεν αποδέχεται αυτή τη νομοθεσία, ούτε βέβαια επαινεί την συνήθεια αυτή (Γρηγόριος Θεολόγος, PG 36: 289). Ο Χρυσόστομος συμφωνεί προσθέτοντας μάλιστα πως αφού δεν τιμωρούνται από το νόμο θα τιμωρηθούν από το Θεό (Χρυσόστομος, PG 51: 214/62: 425). Ο Αστέριος Αμασειάς καυτηριάζει πως οι υπεύθυνοι της νομοθεσίας άφησαν τον άντρα απίμωρτο αναφορικά με την πορνεία (Αστέριος Αμασειάς, PG 40: 237).

Οι προγαμιαίες σχέσεις ήταν πολύ σπάνιες κυρίως στις περιπτώσεις που ο γάμος συνέπιπτε στο εφηβικό στάδιο (Arjava 1996: 228).

Για τις χήρες η σύναψη ερωτικής σχέσης ήταν επίσης απαγορευμένη αν και πολύ δύσκολα μπορούσε κάποιος να τις κατηγορήσει, αφού δεν τις ανακάλυπταν (Arjava 1996: 228), έτσι συχνά παρατηρούνται κρούσματα ακόμη και με τους ίδιους τους σκλάβους.

Βιβλιογραφία:

- Arjava Antti 1996. *Women and Law in Late Antiquity*, Οξφόρδη.
- Evans Grubbs Judith, 1999. *Law and Family in Late Antiquity, The emperor Constantine's Marriage Legislation*, Οξφόρδη.
- Holum Keneth G. 1982. *Theodosian Emperresses: "Women and Imperial Dominion Late Antiquity"*, Berkeley.
- Δετοράκης Θεοχάρης 1989. «Ο γυναικείος καλλωπισμός στα πατερικά και αγιολογικά κείμενα», *Πρακτικά του Α' Διεθνούς Συμποσίου: Η καθημερινή ζωή στο Βυζάντιο. Τομές και συνέχειες στην ελληνιστική και Ρωμαϊκή παράδοση, 15-17 Σεπτεμβρίου 1988*, Κέντρο Βυζαντινών Ερευνών/ Ε.Ι.Ε., Αθήνα.
- Διώτης Ιωάννης Κ. (επιμ.) 1988. *Ελληνική Πατρολογία*, Κέντρο Πατερικών Εκδόσεων, Αθήνα.
- Κουκουλές Φαίδων 1951. *Βυζαντινών Βίος και Πολιτισμός II*, Αθήνα
- Χριστοφιλοπούλου Αικατερίνη 1992. *Βυζαντινή Ιστορία Α 324-610*, Θεσσαλονίκη.

Η Βασιλική κιστέρνα του Ιουστινιανού

Yerebatan Sarayi (Sarniçi)

Ουρανία Μιχαήλ
ΙΣΑ 4ο

Το Βυζάντιο και στη συνέχεια η Κωνσταντινούπολη, ιδρύθηκαν σε μια χερσόνησο, η οποία δε διαθέτει πλούσια υδροφόρα στρώματα κι έτσι αναζητήθηκαν άλλοι τρόποι ύδρευσης της πόλεως. Κτίστηκαν υδραγωγεία, για να φέρνουν το νερό από την ύπαιθρο στην πόλη, ήδη από την εποχή του αυτοκράτορα Αδριανού (117 – 138 μ.Χ.), και δεξαμενές, υπέργειες και υπόγειες, για την αποθήκευση του νερού. Το αποθηκευμένο νερό ήταν πολύτιμο για τους κατοίκους της Βασιλεύουσας και χρησιμοποιείτο σε περιόδους ανομβρίας καθώς και κατά την διάρκεια πολιορκιών.

Μια από αυτές τις υπόγειες κιστέρνες είναι και η Βασιλική κιστέρνα, η οποία είναι η μεγαλύτερη σε μέγεθος και χωρητικότητα υπόγεια δεξαμενή της Κωνσταντινούπολης. Στα τουρκικά ονομάζεται Yerebatan Sarniçi, που σημαίνει Βυθισμένη δεξαμενή, ή Yerebatan Sarayı,

δηλαδή Βυθισμένο παλάτι. Η δεξαμενή αυτή κτίστηκε επί αυτοκράτορος Ιουστινιανού γύρω στο 532 μ.Χ. ή κατά άλλους γύρω στο 542 μ.Χ. (Stephane 2005: 60). Βρίσκεται στα νοτιοδυτικά της Αγίας Σοφίας σε μια περιοχή που ονομαζόταν Βασιλική, όπου βρισκόταν ένας μεγάλος περίστυλος υπαίθριος χώρος, ακριβώς πάνω από τη δεξαμενή (Mango 1995: 16). Στο χώρο αυτό διεξάγονταν διάφορες δικαστικές, εμπορικές, πνευματικές και άλλες δραστηριότητες. Κάτω από την αυλή της Βασιλικής, όπου το έδαφος ήταν βραχώδες και στέρεο, δημιουργήθηκε η υπόγεια δεξαμενή. Μερικοί μελετητές υποστηρίζουν ότι το όνομα της, Βασιλική κιστέρνα, προήλθε από τη θέση της, αφού βρισκόταν κάτω από την Βασιλική, που προϋπήρχε. Άλλοι πάλι υποστηρίζουν ότι το όνομα Βασιλική προκύπτει από την μορφή της κιστέρνας, η οποία αποτελείται από πυκνές κίονοστοιχίες, που δίνουν την εντύπωση

Το εσωτερικό της
Βασιλικής κιστέρνας.

δάσους και θυμίζουν την αρχιτεκτονική μιας βασιλικής (Stephane 2005: 60).

Το νερό, το οποίο αποθηκευόταν εκεί, έφθανε στην Βασιλική κιστέρνα από το δάσος του Βελιγραδίου, το οποίο βρίσκεται στην ορεινή περιοχή δυτικά της θάλασσας του Μαρμαρά, μέσω του υδραγωγείου του αυτοκράτορος Ουάλεντος. Ο μύθος ότι η Αγία Σοφία είναι κτισμένη πάνω από μια μεγάλη δεξαμενή, τόσο μεγάλη ώστε να χωράει πλοία, αναφέρεται πιθανόν στην Βασιλική κιστέρνα, λόγω του μεγέθους της αλλά και της γεινιάσσης των δυο οικοδομημάτων (Stephane 2005: 59). Η Βασιλική κιστέρνα προμήθευε με νερό την περιοχή του παλατιού και της Αγίας Σοφίας.

Η κιστέρνα έχει ορθογώνιο σχήμα με διαστάσεις 138 μέτρα επί 65 μέτρα. Είναι χωρητικότητας 80 000 κυβικών μέτρων. Διαθέτει τοίχους επενδυμένους με τούβλα πάχους 4 περίπου μέτρων, ενώ όλες οι επιφάνειες της κιστέρνας είναι καλυμμένες με υδραυλικό κονίαμα, το οποίο ως μονωτικό υλικό καθιστά τις επιφάνειες αυτές αδιαπέραστες από το νερό. Υπάρχουν 336 κίονες, τοποθετημένοι σε 28 σειρές των 12 κίωνων, οι οποίοι στηρίζουν απλά τόξα και σταυροθόλια, που εκτείνονται γύρω στα 8 – 9 μέτρα από το έδαφος. Οι 98 από τους 336 κίονες διαθέτουν πανομοιότυπα κορινθιακά κιονόκρανα, που χρονολογούνται στον 5ο αιώνα μ.Χ. και που βρίσκονται σε δεύτερη χρήση (spolia) στην κιστέρνα. Υπάρχουν επίσης κίονες, οι οποίοι είναι διακοσμημένοι με οφθαλμούς και πιθανόν να προέρχονται από τον Φόρο του Θεοδοσίου. Αυτοί οι κίονες δίνουν την εντύπωση δέντρου, του οποίου ο κορμός είναι ροζισσμένος (Mango 1978: 68). Στις αναστηλωτικές εργασίες του 1985 και 1988 ανακαλύφθηκαν δυο κίονες, οι οποίοι ως βάσεις είχαν κεφάλια Μεδουσών. Το ένα κεφάλι βρέθηκε αναποδογυρισμένο και το άλλο τοποθετημένο στην πλαϊνή του πλευρά. Τα κεφάλια των Μεδουσών είναι σε δεύτερη χρήση στην Βασιλική κιστέρνα και αποτελούν βάσεις για τους κοντούς κίονες (Stephane 2005: 60). Φαίνεται ότι προέρχονται από κάποιο κτήριο της ύστερης ρωμαϊκής περιόδου (3ος – 4ος αι. μ.Χ.).

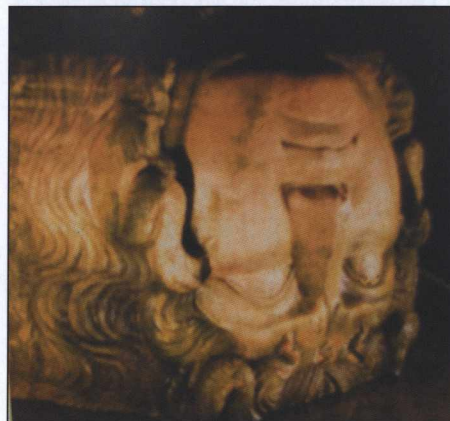
Το γεγονός ότι τα κεφάλια των Μεδουσών βρέθηκαν τοποθετημένα με αυτό τον παράδοξο τρόπο ίσως να δείχνει την καταδίκη του παγανισμού και ότι για τους Βυζαντινούς δεν είχε καμιά συμβολική αξία αυτή η μυθολογική μορφή. Σύμφωνα με κάποιους άλλους όμως, ίσως οι Βυζαντινοί, με την χρήση των αποτροπαϊκών αυτών πλασμάτων, ήθελαν να προφυλάξουν το νερό με το οποίο προμηθευόταν το παλάτι από το να δηλητηριαστεί. Όμως, σήμερα επικρατεί η πιο απλή ερμηνεία, αυτή που θέλει την χρήση των κεφαλών των Μεδουσών ως απλών βάσεων για τους κοντούς κίονες, χωρίς καμιά αισθητική ή συμβολική αξία.

Η Βασιλική κιστέρνα είναι η μόνη από τις πολλές δεξαμενές της Κωνσταντινούπολης που χρησιμοποιείτο μέχρι πρόσφατα. Προμή-

Κεφάλι Μέδουσας ως βάση για κοντό κίονα.

θευε με νερό το παλάτι των σουλτάνων στο Τορκαρί, ενώ οι κάτοικοι των σπιτιών, που βρίσκονταν πάνω από τη δεξαμενή, με πηγάδια και αντλούσαν από εκεί νερό. Το τεράστιο μέγεθος της δεξαμενής και η μυστηριώδης ατμόσφαιρα που δημιουργείται από τις πυκνές κιονοστοιχίες και το χαμηλό φως, δημιούργησαν πολλούς μύθους που αφορούν την κιστέρνα. Πολλοί ξένοι περιηγητές που επισκέπτονταν την Πόλη κατέβαιναν στην δεξαμενή από περιέργεια, ενώ κατά τη διάρκεια του Α' Παγκόσμιου πολέμου ένα Γερμανικό υποβρύχιο έστειλε φουσκωτό σκάφος, για να εξερευνήσει την δεξαμενή (Stephane 2005: 60). Ο χώρος της Βασιλικής κιστέρνας χρησιμοποιήθηκε το 1966 στα γυρίσματα της ταινίας του James Bond «From Russia with Love». Ο ήρωας της ταινίας James Bond μαζί με τον συνεργό του στην Κωνσταντινούπολη Selim Bey περνούν μέσω της κιστέρνας στη Ρωσική πρεσβεία, για να κατασκοπεύσουν τους Ρώσους. Το 1989 η Βασιλική κιστέρνα άνοιξε επίσημα τις πύλες της για το κοινό.

Κεφάλι Μέδουσας ως βάση για κοντό κίονα.

Βιβλιογραφία:

- Mango C. 1978. *Byzantine Architecture*, Μιλάνο.
- Mango C. 1995. "The water supply of Constantinople", στο C. Mango και G. Dagron (επιμ.) 1995. *Constantinople and its Hinterland: Papers from the Twenty-seventh Spring Symposium of Byzantine Studies, Oxford, April 1993*, Aldershot.
- Stephane Yerasimos 2005. *Constantinople. Istanbul's Historical heritage*, Konemann.
- www.yerebatan.com

Η Πολιορκία της Ιερουσαλήμ (1187)

«Ο κλήρος έπεσε σε εμάς, να δούμε στις μέρες μας (...) την Ιερή Εκκλησία της Ιερουσαλήμ και όλα εκείνα που είναι ιερά, δοσμένα στους σκύλους. (...) ο θυμός του Κυρίου επήλθε σε εμάς και η οργή του μας προκάλεσε σύγχυση...»
 («Ηράκλειος Λατίνος Πατριάρχης Ιεροσολύμων προς Ουρβανό Γ' Πάπα Ρώμης» μφ από Edbury P. W. 1996.:162)

Θωμάς Κωστή
 ΙΣΑ 1ο

Υπόβαθρο

Το Βασίλειο της Ιερουσαλήμ, εξασθενημένο από εσωτερικές διαμάχες, είχε πηπθεί ολοκληρωτικά από τους Μουσουλμάνους υπό τον Σαλαντίν (Σαλαχ Αλ-Ντίν – 1138-1193) στη μάχη του Χαττίν, στις 4 Ιουλίου 1187. Οι πλείστοι των ευγενών του βασιλείου είχαν αιχμαλωτιστεί, συμπεριλαμβανομένου και του Βασιλιά Γκυ Ντε Λουζινιάν, και κατά την διάρκεια του καλοκαιριού ο Σαλαντίν κατέλαβε σχεδόν ολόκληρο το βασίλειο. Οι επιζώντες της μάχης και άλλοι πρόσφυγες κατέφυγαν στην Τύρο, την μόνη πόλη που μπορούσε να αντισταθεί στον Σαλαντίν.

Στην Τύρο, ο Βαλιάνος του Ιμπελίν, Λόρδος της Νάμπλους – ο πιο υπηλόβαθμος ευγενής που διέφυγε μετά την ήττα στο Χαττίν – ζήτησε από τον Σαλαντίν ασφαλή μετάβαση στην Ιερουσαλήμ για να σώσει την σύζυγο του, Μαρία Κομνηνή, και την οικογένεια τους. Ο Σαλαντίν δέχτηκε το αίτημα του, νοουμένου ότι ο Βαλιάνος δεν θα έπαιρνε τα όπλα εναντίον του και δεν θα παρέμενε στην Ιερουσαλήμ για περισσότερο από μια μέρα. Ωστόσο, κατά την άφιξή του στην Άγια Πόλη, ο Λατίνος Πατριάρχης Ηράκλειος, η Βασίλισσα Σίβυλλα και οι λοιποί κάτοικοι της Ιερουσαλήμ τον ικέτευσαν και τον πίεσαν να αναλάβει την υπεράσπιση της πόλης και ο Βαλιάνος δέχτηκε.

Έστειλε το μήνυμα της απόφασής του στον Σαλαντίν στην Ασκαλώνα μέσω ανιπροσώπων της Ιερουσαλήμ που απέρριψαν την πρόταση του σουλτάνου για παράδοση της πόλης μέσω διαπραγματεύσεων. Ωστόσο, ο Σαλαντίν διευθέτησε συνοδεία για την Μαρία, τα παιδιά τους και ολόκληρο τον οικο τους στην Τρίπολη (Runciman 1987: 463).

Ο Βαλιάνος βρήκε την Ιερουσαλήμ σε φρικτή κατάσταση. Η πόλη είχε γεμίσει από πρόσφυγες αλλά υπήρχαν λιγότεροι από δεκατέσσερις ιππότες σ' ολόκληρη την πόλη. Διόρισε εξήντα νέους ιππότες από την τάξη των εκπαιδευομένων και των αξιωματούχων και προετοιμάστηκε για την αναπόφευκτη πολιορκία αποθηκεύοντας φαγητό και χρήματα. Οι στρατοί της Συρίας και της Αιγύπτου συντάχθηκαν υπό τον Σαλαντίν και μετά από ανεπιτυχή πολιορκία στην Τύρο ο Σουλτάνος κατέφρασε έξω από την Ιερουσαλήμ, στις 20 Σεπτεμβρίου 1187.

Η Πολιορκία

Οι διαπραγματεύσεις εξελίχθηκαν μεταξύ του

Σαλαντίν και του Βαλιάνου μέσω του Γιουσούφ (Ιωσήφ) Μπατίτ, ενός συμβούλου του Σαλαντίν και κληρικού της Ορθόδοξης Εκκλησίας, η οποία είχε καταπιεστεί υπό την κυριαρχία των Λατίνων και ήξερε πως θα είχε περισσότερες ελευθερίες αν η πόλη επανερχόταν υπό την κυριαρχία των Μουσουλμάνων (Runciman 1987: 464-5). Ο Σαλαντίν πρότεινε να πάρει την πόλη χωρίς αιματοχυσία, όμως αυτοί που κατοικούσαν μέσα αρνήθηκαν να εγκαταλείψουν την ιερή τους πόλη και ορκίστηκαν να πολεμήσουν μέχρι τελικής πτώσης παρά να την παραδώσουν ειρηνικά Έτσι η ξεκίνησε η πολιορκία. (Edbury 1996: 55).

Ο στρατός του Σαλαντίν παρατάχθηκε απέναντι από τον πύργο του Δαυίδ και την πύλη της Δαμασκού. Οι τοξότες έβαλλαν συνεχώς κατά των επάλξεων και πολιορκητικές μηχανές ρυμουλκούνταν προς το τείχος αλλά απωθούνταν από τους υπερασπιστές της πόλης. Για μερικές μέρες, εξελίσσονταν πολλές μικρές μάχες, χωρίς όμως σημαντικό αποτέλεσμα (Edbury 1996: 55-6). Στις 26 Σεπτεμβρίου, ο Σαλαντίν μετακίνησε το στρατόπεδό του σε διαφορετικό σημείο έξω από την πόλη, στο Όρος των Ελαιών, όπου δεν υπήρχε κάποια μεγάλη πύλη από την οποία οι Σταυροφόροι θα μπορούσαν να αντεπιτεθούν. Από εκεί, τα τείχη βάλλονταν ακατάπαυστα από τις πολιορκητικές μηχανές και τους καταπέλτες. Ένα τμήμα του τείχους ναρκοθετήθηκε, ανατινάχθηκε και κατέρρευσε στις 29 Σεπτεμβρίου.

Οι πολίτες ήταν σε μεγάλη απόγνωση. Σύμφωνα με ένα κείμενο του Ερνούλ, υπηρέτη του Βαλιάνου, ο κλήρος οργάνωσε λιτανεία μέσα στην πόλη, όπως είχαν άλλοτε πράξει και κατά την πρώτη Σταυροφορία έξω από τα τείχη, το 1099, και ο λαός προέβηκε σε διάφορες εξαγνιστικές πράξεις που είχαν ως στόχο να απομακρύνουν από την πόλη την οργή του Θεού, όμως «... ο Κύριος μας δεν καταδέχτηκε να εισακούσει τις προσευχές ή τον θόρυβο που γινόταν μέσα στην πόλη. Επειδή η δυσωδία της μοιχείας, της απδιαστικής ασωτίας και της αμαρτίας απέναντι στην φύση δεν άφησε τις προσευχές τους να ανεβούν προς τον Θεό.» (Edbury 1996: 59).

Διαπραγματεύσεις μεταξύ Βαλιάνου και Σαλαντίν

Τις πρώτες μέρες της πολιορκίας, οι αξιωματικοί, αφού είχαν συνειδητοποιήσει ότι δεν είχαν

Σχέδιο της Ιερουσαλήμ,
 c. 1200 μ.Χ.

την δύναμη να κρατήσουν την πόλη, πρότειναν να εξαπολύσουν μια μαζική επίθεση στις εχθρικές δυνάμεις και να πεθάνουν με τιμή υπερασπιζόμενοι την πόλη. Ο Πατριάρχης απέρριψε την πρόταση υποστηρίζοντας ότι αν όλοι οι άνδρες πέθαιναν, οι γυναίκες και τα παιδιά θα εξισλαμίζονταν και αντιπρότεινε την παράδοση της πόλης και ακολούθως την αναζήτηση βοήθειας από την Ευρώπη (Edbury 1996:58).

Έτσι, στα τέλη Σεπτεμβρίου, ο Βαλιάνος με μια αντιπροσωπεία συνάντησε τον σουλτάνο προσφέροντας την παράδοση της πόλης που είχε αρχικά αρνηθεί. Κατά την διάρκεια των διαπραγματεύσεων, οι άντρες του Σαλαντίν ανέβηκαν στα τείχη και ύψωσαν την σημαία τους και γι' αυτό ο Σαλαντίν αρνήθηκε. Ωστόσο, σύντομα οι Σταυροφόροι ανασυντάχθηκαν και απώθησαν τους Μουσουλμάνους από το τείχος. Την επόμενη μέρα, ο Βαλιάνος ζήτησε από τον Σαλαντίν γενική αμνηστία ως αντάλλαγμα για την παράδοση της πόλης όμως ο σουλτάνος και πάλι αρνήθηκε. Τότε ο Βαλιάνος απείλησε πως οι Λατίνοι θα αγωνίζονταν μέχρι θανάτου, θα έκαιγαν τα σπίτια, θα κατέστρεφαν το Τέμενος του Ομάρ και θα σκότωναν όλους τους Μουσουλμάνους αιχμαλώτους μαζί με τις οικογένειές τους. Ο Σαλαντίν υποχώρησε και έτσι επιτεύχθηκε συμφωνία με τους Λατίνους που όριζε πως η πόλη θα παραδιδόταν στον Σαλαντίν ειρηνικά (Runciman 1987: 465). Ο σουλτάνος όρισε ως λύτρα είκοσι χρυσά νομίσματα για τους άνδρες, δέκα για τις γυναίκες και πέντε για τα παιδιά, ενώ αυτοί που δεν θα είχαν να πληρώσουν θα πωλούνταν ως δούλοι. Τα ποσά αυτά μειώθηκαν σταδιακά μετά από διαπραγματεύσεις και τελικά αποφασίστηκε η απελευθέρωση επτά χιλιάδων με τριάντα χιλιάδες νομίσματα, ενώ δύο γυναίκες ή δέκα παιδιά θα μπορούσαν να πάρουν την θέση ενός άντρα για την ίδια τιμή.

Μετά την επιστροφή του Βαλιάνου και της αντιπροσωπείας μέσα στην πόλη, αποφασίστηκε πως θα χρησιμοποιούσαν χρήματα από τον θησαυρό του Ερρίκου Βε της Αγγλίας για να πληρώσουν τα λύτρα χιλιάδων φτωχών κατοίκων της πόλης.

Παράδοση της Πόλης

Ο Βαλιάνος παρέδωσε τα κλειδιά του Πύργου του Δαυίδ στις 2 Οκτωβρίου. Ανακοινώθηκε πως κάθε κάτοικος είχε ένα μήνα προθεσμία για να πληρώσει τα λύτρα αν μπορούσε. Ο Σαλαντίν ήταν γενναιοδωρος και ελευθέρωσε κάποιους που επρόκειτο να οδηγηθούν στη δουλεία. Ο αδελφός του, Σαφαντίν, έπραξε το ίδιο και αμφότεροι οι Βαλιάνος και Ηράκλειος, μη θέλοντας να φανούν λιγότερο γενναιοδωροι από τους εχθρούς τους, ελευθέρωσαν πολλούς άλλους με δικά τους χρήματα. Επίσης, προσφέρθηκαν οι ίδιοι ως όμηροι για τους πολίτες που είχαν απομείνει και δεν μπορούσαν να πληρώσουν τα λύτρα (τουλάχιστον μερικές χιλιάδες), αλλά ο Σαλαντίν αρνήθηκε.

Όταν όλοι οι Λατίνοι βγήκαν από την Ιερουσαλήμ, λόγω του μεγάλου αριθμού και επειδή

ήταν αδύνατο να ταξιδέψουν όλοι μαζί, ο Σαλαντίν διέταξε να δημιουργηθούν τρεις ομάδες. Στην κάθε ομάδα ο Σαλαντίν όρισε πενήντα αξιωματικούς του για να τις συνοδεύσουν σε περιοχές που ήταν υπό Χριστιανική κυριαρχία. Οι διάφορες μαρτυρίες δίνουν τα εύσημα τους Μουσουλμάνους αξιωματικούς για την ανθρωπινή μεταχείριση των προσφύγων. Είναι χαρακτηριστικό το γεγονός ότι όποτε έβλεπαν κάποιον άντρα, γυναίκα ή παιδί που δεν μπορούσε να προχωρήσει, διέταζαν τους ακόλουθους τους να αποβιβάσουν από τα άλογά τους και να δώσουν τη θέση τους στο εξουθενωμένο άτομο, ενώ οι ίδιοι μετέφεραν παιδιά μαζί τους, πάνω στα άλογά τους. (Edbury 1996: 64) Στον Βαλιάνο επετράπηκε να συναντήσει την οικογένεια του στην Τρίπολη. Στον Ηράκλειο επετράπηκε να εκκενώσει ένα αριθμό από θησαυρούς εκκλησιών και λειψανοθήκες, πράγμα που προκάλεσε την αντίδραση ορισμένων Μουσουλμάνων.

Σε αντίθεση με την κατάληψη της πόλης από τους Σταυροφόρους του 1099, καθ' όλη τη διάρκεια της κατάληψης οι βιασμοί, οι λεηλασίες και τα βασανιστήρια ήταν παράνομα και μη επιτρεπόμενα από τον Σαλαντίν, καθώς διακήρυξε πως τέτοια συμπεριφορά ήταν αντι-Ισλαμική και μη πρόποια για Μουσουλμάνους (Runciman 1987: 466).

Επακόλουθα

Πολλοί από τους πρόσφυγες κατέφυγαν στην Αντιόχεια, στην Κιλικία και στη Ρωμανία (Βυζάντιο). Άλλοι κατέφυγαν στην Αίγυπτο όπου τους επετράπηκε να επιβιβαστούν σε Ιταλικά πλοία με προορισμό την Ευρώπη (Edbury 1996: 65).

Οι Ορθόδοξοι Χριστιανοί και οι Ιακωβίτες παρέμειναν στην Ιερουσαλήμ. Όταν το μήνυμα της νίκης του Σαλαντίν έφτασε στην Κωνσταντινούπολη, ο Αυτοκράτορας Ισαάκιος Άγγελος έστειλε αντιπροσωπεία στον σουλτάνο για να τον συγχαρεί και να ζητήσει την επιστροφή των Χριστιανικών ιερών χώρων στους Ορθόδοξους. Με λίγη καθυστέρηση το αίτημα εκπληρώθηκε. Ο Σαλαντίν έδωσε άδεια να γίνουν Χριστιανικά προσκυνηματικά ταξίδια στην Ιερουσαλήμ, και άφησε τον Ναό της Αναστάσεως στα χέρια των Ορθόδοξων Χριστιανών, ενώ οι Λατίνοι προσκυνητές υποχρεούνταν να πληρώνουν για την είσοδο τους σ' αυτόν (Runciman 1987: 467 / Richard 1999: 211).

Για να παγιώσει τις Μουσουλμανικές διεκδικήσεις στην Ιερουσαλήμ, πολλές ιερές τοποθεσίες ραντίστηκαν τελετουργικά με ροδόνηρο. Συνέχισε για να καταλάβει τα υπόλοιπα Φράγκικα κάστρα που εξακολουθούσαν να αντιστέκονται και επέστρεψε στην Τύρο για να την πολιορκήσει για δεύτερη φορά (Runciman 1987:468).

Στις 29 Οκτωβρίου, ο Πάπας Γρηγόριος Ηα, αφού είχε πληροφορηθεί για την ήττα στο Χαττίν αλλά πριν ακόμα μάθει για την πτώση της Ιερουσαλήμ, εξέδωσε την *Audita tremendi*, το διάταγμα που κήρυττε την Τρίτη Σταυροφορία. Αυτή όμως δεν ξεκίνησε αμέσως, αλλά το 1189.

Βιβλιογραφία:

- Baldwin M. W. 1969. *A history of the Crusades, Vol. 1: The first hundred years*, The University of Wisconsin Press, Madison.
- Edbury P. W. 1996. *The Conquest of Jerusalem and the Third Crusade: Sources in Translation*, Scolar Press, Brookfield.
- Maalouf A./μτφ. Βαντοή Α. 1983. *Οι σταυροφορίες από τη σκοπιά των Αράβων*, Νέα Σύνορα, Αθήνα.
- Richard J. 1999. *The Crusades c.1071-c1291*. Cambridge University Press, Cambridge.
- Runciman S. 1987. *A History of the Crusades, vol. II: The Kingdom of Jerusalem and the Frankish East, 1100-1187*. Cambridge University Press, Cambridge.
- Smail R. C. 1956. *Crusading Warfare, 1097-1193*. Cambridge University Press, Cambridge.
- Soufan W. S. *The Magnanimity of Salah al Din* [Internet] <http://www.jerusalemities.org/jerusalem/islam/36.htm>

Leon Battista Alberti

Περί Ζωγραφικής

«Η φύση δημιούργησε τον άνθρωπο μέσα στον κόσμο, για να στοχαστεί και να επενεργήσει πάνω στα πράγματα [...] γιατί είναι προικισμένος να κατορθώσει τα πάντα από τη στιγμή που το θέλει».

Χαράλαμπος Παρασκευά
ΙΣΑ 3ο

Με τα ελπιδοφόρα, πλην όμως σχεδόν αλαζονικά αυτά λόγια μία εκ των μεγαλύτερων φυσιογνωμιών της Αναγέννησης προσδίδει στην εποχή το νόημα και τον ιδιαίτερο της χαρακτήρα. Η Αναγέννηση θεωρείται ως η εποχή που πίστεψε όσο καμιά άλλη στην παντοδυναμία του ανθρώπου, την ισχύ της γνώσης και την αναγκαιότητα της προόδου (Jebb 1903: 532-533).

Ο Leon Battista Alberti, ο οποίος θεωρείται ως ο πρώτος θεωρητικός της τέχνης, γεννήθηκε το 1404 μ.Χ. στη Γένοβα από πλούσιους γονείς. Ο Alberti έλαβε υψηλή μόρφωση και σε σχετικά νεαρή ηλικία έλαβε πτυχίο Κλασικών Σπουδών από σχολές σε Παδουά και Μπολόνια. Παράλληλα ασχολήθηκε με μουσική, αρχιτεκτονική, ποίηση, φιλοσοφία, κρυπτογραφία, γλυπτική, θέατρο, αθλητισμό, φυσική, μαθηματικά και ζωγραφική (Grafton 2002, Gadol 1969). Αναφορικά με την τελευταία θα γράψει στα 1435 μ.Χ. το πρώτο και ένα από τα σημαντικότερα έργα της θεωρίας της τέχνης, το οποίο και αποτελεί το θέμα του σύντομου αυτού άρθρου.

Το έργο έχει τίτλο Περί Ζωγραφικής και γράφεται αρχικά στα λατινικά το 1435 μ.Χ. με τίτλο De Pictura και ένα χρόνο μετά ο ίδιος το μεταφράζει στα ιταλικά με τίτλο Della Pittura. Το έργο έχει απασχολήσει κατά καιρούς πολλούς ερευνητές της τέχνης της Αναγέννησης και συχνά έχει θεωρηθεί ως επιστημονική πραγματεία, δοκίμιο, εγχειρίδιο μαθητευομένων ή ρητορική αγόρευση της Κικερόνειας παράδοσης (Wright 1984: 52). Παρόλα αυτά είναι κατά γενική ομολογία το πρώτο θεωρητικό σύγγραμμα της νεότερης τέχνης (Λαμπράκη 1994: 43).

Η θεωρία της τέχνης αναπτύσσεται στις αρχές του 14ου αιώνα μ.Χ. μέσα στο γενικότερο κλίμα ανανέωσης των γραμμάτων και των τεχνών που επικρατεί στη Φλωρεντία. Μέχρι και την εποχή του Alberti δεν υπάρχουν θεωρητικά κείμενα σχετικά με τις εικαστικές τέχνες, γεγονός που είχε ως αποτέλεσμα οι καλλιτέχνες να θεωρούνται τεχνίτες ή χειρώνακτες πιο πολύ,

Leon Battista Alberti, I Libri de la Famiglia

παρά υπηρέτες των ελευθέρων τεχνών. Τα ελάχιστα εγχειρίδια τέχνης που κυκλοφορούσαν δεν στήριζαν με βάση θεωρητικά αξιώματα την τέχνη, αλλά έδιναν απλά πρακτικές οδηγίες και συνταγές για ανάμειξη των χρωμάτων. Τη μεσαιωνική αυτή παράδοση θα κλείσει ένας σύγχρονος του Alberti, ο Cennino Cennini με το έργο του Libro dell'Arte (Cennino, Thompson 1933), ενώ με τον Alberti ξεκινά ουσιαστικά μια νέα προσέγγιση της τέχνης υπό το Αριστοτελικό πρίσμα θέσης των τεχνών ως «έξις μετά λόγου αληθούς ποιητική» (Ηθικά Νικομάχεια, 1140, α, 9).

Ένα πρώτο σημαντικό στοιχείο είναι το γεγονός ότι το έργο γράφεται και στα λατινικά, το όργανο της ουμανιστικής παιδείας, αλλά και στα ιταλικά, έτσι ώστε να είναι κατανοητό και από τους ίδιους τους καλλιτέχνες, οι οποίοι συχνά στερούσαν παιδείας, λόγω του ότι προέρχονταν από τα χαμηλότερα οικονομικά στρώματα. Παράλληλα η αφιέρωση της ιταλικής έκδοσης του κειμένου στον Filippo Brunelleschi αποτελεί μια σιωπηλή αναγνώριση της συνεισφοράς του στην ανανέωση της τέχνης δια της ανακάλυψης της προοπτικής, θέμα στο οποίο αφιερώνει ένα από τα δύο βιβλία της πραγματείας του Περί Ζωγραφικής (Λαμπράκη 1994: 44).

Η ανακάλυψη ή επαναφορά από την κλασική αρχαιότητα της προοπτικής από τον Brunelleschi θέτει σε κίνηση τον Alberti, ο οποίος στην παράλληλη προσπάθειά του να ορίσει τη θέση του ανθρώπου στον κόσμο, αλλά και τη σχέση αυτού με τα αντικείμενα, τα όντα και τις έννοιες του υπαρκτού κόσμου, κατορθώνει να θέσει τους κανόνες της προοπτικής και να συστηματοποιήσει τους νόμους της οπτικής και τη διαδικασία πρόσληψης, σχεδίασης και αναπαραγωγής του φυσικού κόσμου στις δύο διαστάσεις του πίνακα. Το κάθε αντικείμενο στον πίνακα αποκτά θέση και διαστάσεις βάσει της απόστασης που το χωρίζει από το μάτι του ζωγράφου-θεατή. Το μάτι γίνεται η κορυφή μιας νοητής οπτικής πυραμίδας ή κώνου, ενώ ο πίνακας εγγράφεται στη βάση αυτής, γεγονός που μετουσιώνει τον τελευταίο σε ανοικτό παράθυρο, όπου εναποτίθεται μέρος του υπαρκτού κόσμου (Λαμπράκη 19882: 68-89, 134-137). Η προο-

Leon Battista Alberti,
Αυτοπροσωπογραφία, Χάλκινη
Πλάκα, Εθνική Πινακοθήκη
Washington DC.

πτική, όπως διαπιστώνει ο André Chastel, «θα γίνει το άνδρo για τη δημιουργία ενός υψηλού ύφους, που κατάφερε όχι μόνο να μεταμορφώσει την τέχνη, αλλά να προετοιμάσει το νέο πλαίσιο ζωής» (Chastel 1980: 45-62).

Η αισθητική του Alberti, αλλά και οι φιλοσοφικές ιδέες και η κοσμοθεωρία του ίδιου του καλλιτέχνη, είναι δυνατό να ιχνογραφηθούν δια της μελέτης τριών κύριων θεμάτων, τα οποία πραγματεύεται στο έργο του.

Το πρώτο θέμα αφορά την προσέγγιση της ορατής πραγματικότητας από τον καλλιτέχνη ή όπως το θέτει ο ίδιος ο Alberti, *la riu grassa Minerva*. Ο όρος που παραδίδει ο καλλιτέχνης είναι δίσκος. Σε πρώτο επίπεδο αναφέρεται σε μια πιο απλή, εύκολα αντιληπτή θέαση της πραγματικότητας, η οποία στο έργο αναπτύσσεται με ρητορεία κατά το πρότυπο Κικερώνειας αγόρευσης και αναφέρει ότι η πραγματικότητα αποτελεί οτιδήποτε περιέχεται εντός του οπτικού πεδίου και είναι δυνατό να αποτυπωθεί σε πίνακα. Στο φιλοσοφικό επίπεδο ο Alberti αντιπαραβάλλει την τέχνη με τη μαθηματική μέθοδο, όπου οι μαθηματικοί εξετάζουν τη μορφή των αντικειμένων ανεξάρτητα από την ύλη τους. Αντίθετα οι ζωγράφοι επειδή θέλουν να γίνεται αντιληπτό το αντικείμενο που παριστούν, οφείλουν να εξετάζουν και την ύλη και τη μορφή με μέθοδο, όπου τα αντικείμενα να γίνονται αντιληπτά δια των αισθήσεων, και δη της οράσεως. Αυτό επιβάλλει όπως τα αντικείμενα εντοπίζονται σε συγκεκριμένο χώρο, ενώ σημαντικό ρόλο κατέχει το φως, το οποίο δίδει ουσιαστικά στο αντικείμενο τη δυνατότητα να γίνεται αντιληπτό από τον άνθρωπο (Alberti, Spencer 1970: 18-20).

Εξ αυτού οδηγούμαστε σε ένα δεύτερο θέμα που απασχολεί τον Alberti, τα *Mathematica*. Η μαθηματική μέθοδος και η χρήση μαθηματικών για τους υπολογισμούς αποστάσεων προς οπτική διόρθωση ή προοπτική απόδοση των αντικειμένων είναι για Alberti μέσο και όχι σκοπός. Για την περιγραφή της μεθόδου και ιδιαίτερα του συστήματος προοπτικής δια της εστίασης από ένα σημείο, το οποίο αποτελεί ουσιαστικά τη πιο εμφανή συνεισφορά του στη ζωγραφική τέχνη, ο Alberti θα αφιερώσει το πρώτο μισό του πρώτου βιβλίου του έργου του. Η αντικειμενική δυσκολία κατανόησης των πολύπλοκων μαθηματικών όρων και μεθόδων, αλλά και ο πλούτος νέων εννοιών και αντιλήψεων στο τμήμα αυτό του έργου δημιουργεί την ψευδή εντύπωση ότι η ζωγραφική αποτελεί ουσιαστικά ένα σύστημα απόδοσης της πραγματικότητας μέσα από τα μαθηματικά (Alberti, Spencer 1970: 20-21), γεγονός που ενισχύεται από τη φράση του Alberti στο αφιερωματικό κείμενο της ιταλικής έκδοσης ότι «το πρώτο βιβλίο αφορά καθ' ολοκληρία τα μαθηματικά και την αιτιώδη σχέση τους με τη φύση [...], ενώ τα ίδια αυτά αποτελούν και την πηγή για τη ζωγραφική τέχνη» (Λαμπράκη 1994: 83). Παρόλα αυτά, όπως τονίζει και ο ίδιος τα

μαθηματικά δεν είναι σκοπός, αλλά ένα από τα μέσα που εξυπηρετούν την τέχνη.

Ένα τελευταίο θέμα που θα απασχολήσει τον καλλιτέχνη στο έργο του αφορά την *Istoria*, όρος, ο οποίος δεν σχετίζεται με την επιστήμη της ιστορίας ή ιστοριογραφίας, αλλά κατέχει, όπως φαίνεται από το έργο, σημαντική θέση στην αισθητική αντίληψη και αξία ή απαξία της τέχνης για τον Alberti. Ο όρος αναπτύσσεται στο δεύτερο μισό του δεύτερου βιβλίου της πραγματείας και αφορά το περιεχόμενο και τα θέματα που επιλέγονται προς παρουσίαση. Ο Alberti διατείνεται ότι ύψιστη οφειλή και τιμή για τον καλλιτέχνη δεν είναι η δημιουργία κολοσσιαίων διαστάσεων έργων, αλλά η μνημειακή και δραματική απόδοση του εικονιζόμενου θέματος. Τα θέματα που προτείνονται προέρχονται από τον αρχαίο ελληνορωμαϊκό κόσμο και κυρίως τη λογοτεχνία. Παράλληλα δίδονται οδηγίες για την όσο το δυνατό καλύτερη διάταξη των μορφών στο έργο με σκοπό την προβολή των συναισθημάτων προς τα έξω και δη τη θεατή του έργου. Η ένταση των συναισθημάτων ενισχύεται από το φάσμα χρησιμοποιούμενων χρωμάτων, αλλά και την ορθή χρήση του φωτισμού, δύο στοιχεία, τα οποία οφείλει ο καλλιτέχνης να μάθει να χειρίζεται πολύ καλά και να προσέχει να μην υπερβάλλει, καθώς η υπερβολή οδηγεί στο αντίθετο αποτέλεσμα. Απώτερος της ορθής εφαρμογής των οδηγιών του Alberti είναι η έλξη του θεατή προς το έργο, ενώ η έννοια της *istoria* που αναπτύσσεται στη διατριβή αποδίδει τις αρχές μια νέας, ουμανιστικής τέχνης, όπου συνδυάζονται η κλασική παιδεία με τις θεολογικές αναζητήσεις και τις αισθητικές απαιτήσεις του καλλιτέχνη-ουμανιστή (Alberti, Spencer 1970: 22-23).

Εξετάζοντας εν τέλει συνοπτικά την επίδραση της πραγματείας του Alberti στους καλλιτεχνικούς, αλλά και τους φιλολογικούς κύκλους της εποχής του, αλλά και στα χρόνια που ακολουθούν παρατηρείται ότι θα ασκήσει καταλυτική επίδραση τόσο στους συγχρόνους του, όσο και σε καλλιτέχνες της νεότερης, αλλά και της μοντέρνας τέχνης. Εύγλωττα παραδείγματα των επιδράσεων του *Περί Ζωγραφικής* αποτελούν τα έργα των Botticelli, Fra Angelico, Piero della Francesca, Paolo Uccello, Andrea del Castagno και νεώτερων, όπως ο Σεζάν, ο Georges Seurat και ο Giorgio de Chirico.

Συνοψίζοντας τα αποτελέσματα της επισκόπησης του έργου *Περί Ζωγραφικής* θα λέγαμε ότι αποτελεί το πρώτο, ουσιαστικό έργο σχετικά με τη θεωρεία της τέχνης, το οποίο είχε ρόλο καθοριστικό για την ανακάλυψη της Αναγεννησιακής τέχνης, ενώ παράλληλα βοήθησε στην αλλαγή της στάσης της κοινωνίας απέναντι στους καλλιτέχνες.

«Θεωρώ τον Alberti έναν από τους γνησιότερους Έλληνες που γέννησε η Ιταλία».

Giovanni Papini

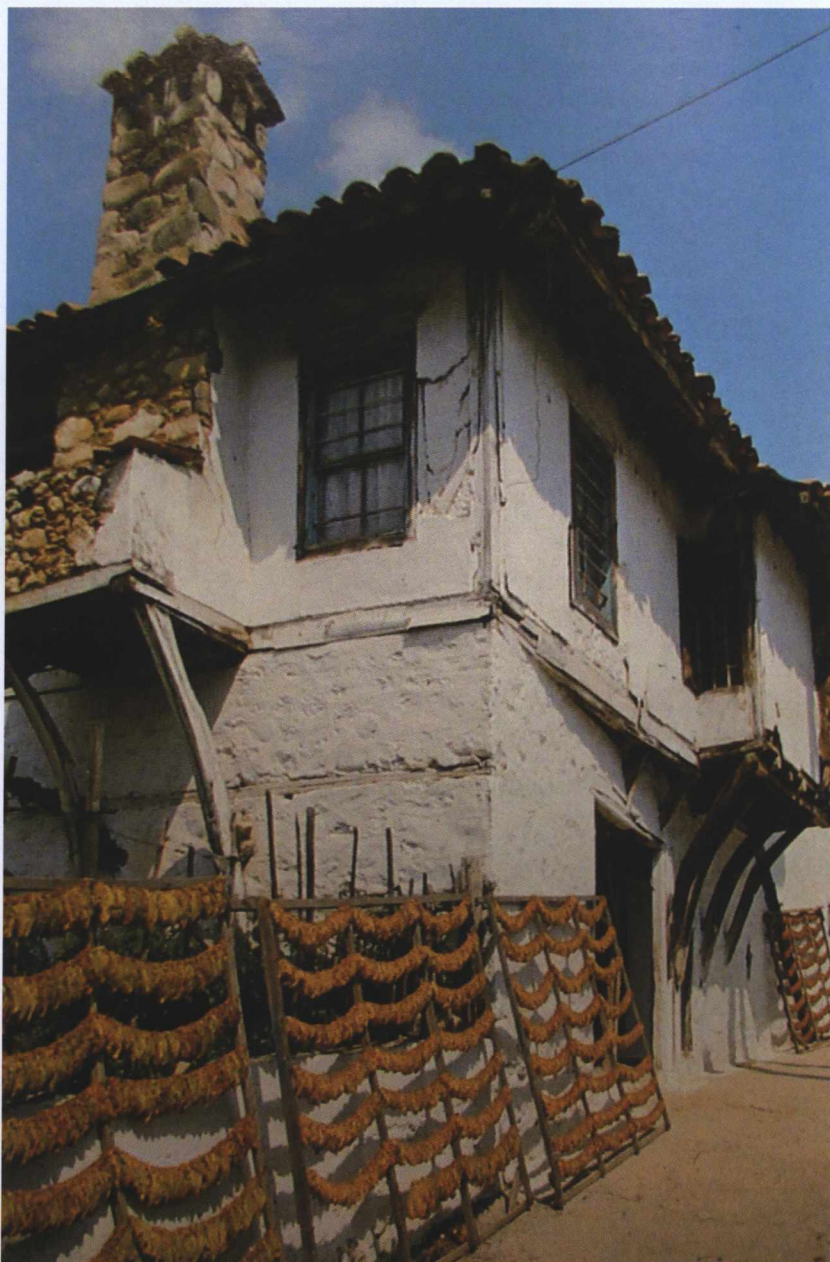
Βιβλιογραφία:

- Jebb R. C. 1903. «The Classical Renaissance», στο: Lord Acton, Ward A. W. (επιμ.), *The Cambridge Modern History*, Εκδ. Cambridge University Press, Cambridge, τ. 1, κεφ. 16, σ. 532-584.
- Alberti L. B., Spencer J. R. (επιμ.) 1970. *On Painting: Translated with Introduction and Notes*, Yale University Press, New Haven. (Πρώτη έκδοση: 1956).
- Grafton A. 2002. *Leon Battista Alberti: Master Builder of the Italian Renaissance*, Harvard University Press, Cambridge.
- Gadol J. 1969. *Leon Battista Alberti: Universal Man of the Early Renaissance*, The University of Chicago, Chicago.
- Λαμπράκη Π. Μ. 1988². *Οι πραγματείες περί ζωγραφικής Αλμπέρντι και Λεονάρντο*, Δήμος Ηρακλείου & Βικελαία Δημοτική Βιβλιοθήκη, Ηράκλειο.
- Λαμπράκη Π. Μ. 1994. *Περί ζωγραφικής: Εισαγωγή - Μετάφραση - Σχόλια*, Εκδ. Καστανιώτη, Αθήνα.
- Wright E. D. R. 1984. «Alberti's De Pictura: Its Literary Structure and Purpose», στο *Journal of the Warburg and Courtauld Institutes* 47, σ. 52-71.
- Cennino A. C., Thompson D. V. (Μτφ.) 1933. *The Craftsman's Handbook: The Italian «Il Libro dell'Arte»*, Dover Publications Inc. & Yale University Press, New York.
- Chastel A. 1980. «Les apories de la perspective au Quattrocento». στο: Dalai E. M. (επιμ.). *La prospettiva rinascimentale, codificazioni e trasgressioni*, Φλωρεντία, σ. 45-62.

Η παραδοσιακή Πομακική οικία

Πετρούλα Χατζηττοφή
ΙΣΑ3ο

Πομακική οικία με σαχνισί.

Στη σημερινή εποχή της ξέφρενης εξέλιξης και της βιομηχανοποίησης, η παραδοσιακή αγροτική οικία αποκτά ιδιαίτερη σημασία και αξία, ξεφεύγοντας από μια καθαρά υλιστική υπόσταση και εκφράζοντας ενός είδους θεσμό, μέσα από τον οποίο αντανακλώνεται με τη μεγαλύτερη γνησιότητα ο τρόπος ζωής του παρελθόντος, το κοινωνικό και μορφωτικό επίπεδο, οι οικονομικές και πολιτικές συνθήκες, οι γεωγραφικές και περιβαλλοντικές ιδιαιτερότητες και τέλος η πολιτιστική ταυτότητα και η εξέλιξη. Το γεγονός αυτό μπορεί εύκολα να διαπιστωθεί στα σωζόμενα δείγματα της θρακικής παραδοσιακής αρχιτεκτονικής, μια μεγάλη κατηγορία της οποίας αποτελούν τα

ορεινά και ημιορεινά απλά σπίτια, συνήθως κατοικίες Πομάκων.

Οι Πομάκοι, απόγονοι πιθανόν των γηγενών θρακικών φύλων των Αγριάνων, εξισλαμίστηκαν το 17ο αιώνα και μιλούν μια βουλγαρική διάλεκτο, που εμπεριέχει τόσο ελληνικά όσο και τουρκικά στοιχεία (Κίζης 1991: 178-179). Σήμερα βρίσκονται εγκατεστημένοι σε μικρά χωριά και σε «μαχαλάδες» στην ορεινή Ροδόπη, την ορεινή Ξάνθη και τον Έβρο, και ασχολούνται στο σύνολό τους σχεδόν με την καπνοκαλλιέργεια, την υλοτομία και την κτηνοτροφία (Μυλωνάς 1990: 14). Τα μικρά σχετικά οικιστικά τους σύνολα, τα ορεινά Πομακοχώρια όπως ονομάζονται, εμφανίζονται εκπληκτικά διατηρημένα. Στη Σαρακηνή, κτισμένη σε μια χαράδρα της Δυτικής Ροδόπης, μπορεί κανείς να διακρίνει την αυστηρή οργάνωση του χώρου σε μαχαλάδες ανάλογα με τον παραγωγικό χώρο της ευρύτερης οικογένειας, τη διαμόρφωση του κέντρου του χωριού γύρω από χώρους κοινοτικής σημασίας όπως το τζαμί, το νεκροταφείο και το σχολείο, καθώς και την ανάπτυξη στην περιφέρεια του οικισμού των διασκορπισμένων στανών και των γεωργοκτηνοτροφικών καλυβιών (Κίζης 1991: 199). Ο Κέχρος, διοικητικό κέντρο των Πομακοχωριών της Ροδόπης, παρουσιάζει μια επίσης αντιπροσωπευτική εικόνα των Πομακικών χωριών της περιοχής: μικρά, πέτρινα σπίτια διαρρυθμίζονται διάσπαρτα, σε αραιή δόμηση και χωρίς συνεκτικό πολεοδομικό ιστό, ενώ τις ανάγκες των βοσκών, που θέλουν να βρίσκονται κοντά στα μαντριά τους και να ελέγχουν ευρύτερους βοσκότοπους, εξυπηρετούν ομάδες δορυφορικών οικιών, που περιβάλλουν τον συμπαγή, κεντρικό οικισμό (Κίζης 1991: 200). Σε αντίθεση με την αραιή δόμηση των Πομακοχωριών της Ροδόπης, ένας συνεκτικότερος πολεοδομικός ιστός χαρακτηρίζει τα Πομακοχώρια της Ξάνθης, όπου η πιο αναπτυγμένη καπνοκαλλιέργεια αποτελεί προσοδοφόρα εργασία. Στις Σάτρες, δείγμα της πιο εξελιγμένης κοινωνικής οργάνωσης αποτελεί η διαρρύθμιση με την κεντρική πλατεία στο χώρο του τζαμιού και τα κτίρια που την περιβάλλουν, καθώς και η ποιότητα στην οργάνωση του υπαίθριου χώρου (Κίζης 1991: 202).

Όσον αφορά στην Πομακική οικία, αυτή είναι συνήθως δώροφη και διαμορφωμένη ούτως ώστε ο ισόγειος χώρος να χρησιμοποιείται για τα ζώα και την αποθήκευση, και ο όροφος για τη διαμονή και για τις διάφορες οικοτεχνικές και παραγωγικές δραστηριότη-

τες (Κίζης 1991: 206/Μυλωνάς 1990: 103). Στον όροφο παρουσιάζεται, όπως και στα πεδινά αγροτικά σπίτια, η διζωνική διαρρύθμιση με το μετωπικό χαγιάτι και τα πίσω δωμάτια. Το χαγιάτι είναι κλειστό με σπηθαίο και στην πρόσοψή του σχηματίζονται συνεχόμενα παράθυρα, συχνά καφασωτά, ούτως ώστε ο χώρος αυτός, που αποκαλείται «σαλόκι», να διαφυλάττει μεν την ιδιωτικότητα, αλλά να αποτελεί παράλληλα πνεύμονα ηλιασμού και εξαερισμού, και να δημιουργεί τις κατάλληλες συνθήκες για την ξήρανση των καπνών, τις αρμαθιές των οποίων κρεμάζουν από γάντζους της οροφής (Μυλωνάς 1990: 105).

Πέρα από το χαγιάτι, στον όροφο εντοπίζεται και το σαχισί, η ονομασία του οποίου έχει περσική προέλευση χρησιμοποιείται όμως και από τους Τούρκους στην αρχιτεκτονική, δηλώνοντας τη μικρή προεξοχή για να καθίσει κανείς και να δει έξω (Μουτσόπουλος 1988: 33-34). Σε γενικές γραμμές το σαχισί αποτελεί μια ξύλινη προεξοχή υπό τη μορφή εξώστη, ο οποίος προεκτείνει και ορθογωνίζει το χώρο, και η χρησιμότητα του οποίου έγκειται στο ότι οι τρεις πλευρές του συγκεντρώνουν τις ακτίνες του ήλιου και δύο αντίθετους ανέμους, ενώ ταυτόχρονα προσφέρει θέα προς το δρόμο, αποτελώντας κάποιου είδους θεωρείο (Κεραμόπουλος 1920: 62).

Πίσω από τις εξαιρετικά ενδιαφέρουσες κατασκευές του χαγιασιού και των σαχισιών, τα δωμάτια της πομακικής οικίας, τα οποία φωτίζονται από ένα ή δύο μικρά παράθυρα, δεν έχουν έπιπλα, εκτός από ένα ντουλάπι, τη μουσάντρα (Μυλωνάς 1990: 105). Στο έπιπλο αυτό, το οποίο καλύπτει ολόκληρο τον ένα τοίχο, αποθηκεύονται τα σκεύη του φαγητού και το ψωμί, καθώς και τα ρούχα της οικογένειας. Ένα μέρος του ντουλαπιού αποτελεί και το λουτρό, απαραίτητο σε κάθε κρεβατοκάμαρα, ενώ στοιχείο αναγκαίο σε κάθε δωμάτιο είναι και το τζάκι. Έτσι, οι στέγες των πομακικών σπιτιών ξεχωρίζουν για την παρουσία πολλών καμινάδων, διαφόρων μορφών και τεχνικών κατασκευής.

Όσον αφορά στα δομικά υλικά της πομακικής οικίας (Γιαννοπούλου – Ρουκούνη 1983: 189-196), αυτά προέρχονται από το άμεσο περιβάλλον του κτίσματος και αξιοποιούνται στο έπακρο των δυνατοτήτων τους. Βασικά υλικά κατασκευής αποτελούν το ξύλο και η πέτρα, με τις ξύλινες κατασκευές να υπερτερούν. Η πέτρα χρησιμοποιείται κατεξοχήν στο ισόγειο, το οποίο ενισχύουν εσωτερικά και εξωτερικά ξυλοδεσιές, που μεταφέρουν ομοιογενώς τις πιέσεις αλλά και επιτρέπουν τη στήριξη των αντιπρίδων των προεξοχών και των εξωστών του ορόφου. Στο ισόγειο οι τοίχοι μένουν σχεδόν πάντα ανεπίχριστοι.

Ο όροφος της πομακικής οικίας κατασκευάζεται συνήθως από ξύλο ή συνδυασμό ξύλου και πέτρας (οπότε η νότια πλευρά κτίζεται μόνο από ξύλο), ενώ η αποκλειστική χρήση της πέτρας είναι ιδιαίτερα σπάνια. Πολύ συνηθισμένη κατασκευή για τους εξωτερικούς τοί-

Οικία με σαχισί (στεγασμένη προεξοχή του ορόφου).

Πέτρινο κλειστό σπίτι από τη Θράκη.

χους του ορόφου είναι ο τσατμάς, όπου ο ξύλινος σκελετός, ένα πλέγμα κάθετων και οριζόντιων στοιχείων, γεμίζει εσωτερικά με πλιθάρια, σπασμένα κεραμίδια και άχυρα, και στη συνέχεια επιχρίεται με ασβεστοκονίαμα αναμεμιγμένο με φλοιούς δέντρων και φιλοκομμένο άχυρο για περισσότερη συνοχή. Τέλος, μια διαφορετική μέθοδος τοιχοποιίας συναντάται στους εσωτερικούς τοίχους, που διαχωρίζουν τα διάφορα δωμάτια. Αυτοί κατασκευάζονται σχεδόν πάντα με μπαγδατί, που αποτελείται από καλάμια ή σανιδώματα καρφωμένα και στις δύο πλευρές ενός πλέγματος από στρογγυλά, αποφλοιωμένα ξύλα. Οι μπαγδατότοιχοι, επιχρισμένοι με ασβεστοκονίαμα, συμβάλλουν με τα κενά που περιέχουν στην κατασκευή τους στην καλύτερη θερμική μόνωση του χώρου.

Την βασική κατασκευή του σπιτιού συμπληρώνει η τετράρριχη ή δίριχη στέγη, με κλίση αρκετή για την απομάκρυνση του χιονιού και την απορροή των νερών της βροχής. Έδρα της στέγης αποτελεί ένα ξύλινο πλέγμα, το οποίο της προσδίδει αντοχή στις πιέσεις που δέχεται από το χιόνι και τους ανέμους. Τα ζευκτά είναι απλά και από ακατέργαστα ξύλα, πάνω τους τοποθετούνται οι τεγίδες και οι επιτεγίδες, ενώ ακολουθεί το σανίδωμα, που δέχεται την επίστρωση από κεραμίδια βυζαντινού τύπου και πιο σπάνια σχιστόπλακες. Ο

Σπίτι από Γρανίτη Ροδόπης με χαγιάτι, δωμάτια πίσω και σταύλο στο ισόγειο.

Βιβλιογραφία:

- Γιαννοπούλου – Ρουκούνη Μ. και Ρουκούνης, Γ. 1983. «Πομακοχώρια. Κατασκευή, υλικά και τεχνολογία σαν τροποποιητικοί παράγοντες της μορφής της κατοικίας», *Θρακικά χρονικά*, τχ. 38, σσ. 189-206.
- Κεραμόπουλος Α. Δ. 1920. «Αι δρύφακτοι των οικιών», *Αρχιμήδης ΚΑ'*, Αθήνα.
- Κίζης, Γ. 1991. «Θράκη», *Ελληνική Παραδοσιακή Αρχιτεκτονική*, Αθήνα.
- Μουτσόπουλος Ν. Κ. 1988. *Η αρχιτεκτονική προεξοχή. «Το σαχισί» Συμβολή στη μελέτη της λαϊκής κατοικίας*, Θεσσαλονίκη.
- Μυλωνάς, Π. Α. 1990. *Οι Πομάκοι της Θράκης*, Αθήνα.

Εύλινος σκελετός της στέγης είναι ορατός στο χαγιάτι και το πάτωμα του ορόφου, ενώ στα δωμάτια κατασκευάζονται απλά ξύλινα ταβάνια.

Όσον αφορά στις επιμέρους, μικρότερες κατασκευές των οικιών, το χαγιάτι διαμορφώνεται από συνεχές πέτωμα σανίδων, και πολλές φορές στηρίζεται σε ξύλινα υποστυλώματα, τα ντιρέκια, που εδράζονται σε αγκωνάρια και επιστέφονται από ξύλινα κιονόκρανα. Το σαχισί αποτελεί ξύλινη κατασκευή που στηρίζεται στα ξύλινα δοκάρια του πατώματος και υποστηρίζεται με ξύλινες συνήθως αντηρίδες. Τα παράθυρα είναι στενά, με απλές σιδεριές και, όταν εντοιχίζονται στους πέτρινους τοίχους, είναι δίφυλλα και ανοίγουν προς τα μέσα, ενώ όταν προσαρμόζονται στους ξύλινους σκελετούς, το κάτω τους τμήμα είναι κινητό και σύρεται προς τα πάνω. Οι ξύλινες πόρτες στα δωμάτια είναι απλές καρφωτές ή ταμπλαδωτές, οι εξωτερικές πόρτες είναι καρφωτές και μπορεί να αποτελούνται από δύο φύλλα, ενώ τέλος οι αυλόπορτες εφόσον υπάρχουν, είναι χοντρές και προστατεύονται από μια μικρή δίριχτη στέγη, που διαμορφώνεται στο πάνω μέρος τους.

Η σκάλα που συνδέει με τον όροφο, ξεκινά από το ισόγειο και καταλήγει στο χαγιάτι ή διαμορφώνεται εξωτερικά. Η ανάγκη εξοικονόμησης όσο το δυνατόν περισσότερου χώρου αιτιολογεί την απότομη συχνά ανάπτυξη της σκάλας, η οποία είναι πάντοτε ξύλινη, με πέτρινο σε ορισμένες περιπτώσεις το κάτω μέρος της. Τα σκαλιά αποτελούνται από ακατέργαστα σανίδια που στερεώνονται σε ένα σκελετό από δύο χοντρά καθρόνια, ενώ, όταν υπάρχει κιγκλίδωμα, η μορφή του είναι εξαιρετικά απλή με ένα σκέτο καθρόνι για κουπαστή. Το πάνω μέρος της σκάλας καλύ-

πτει μια καταπακτή.

Τελευταίο σημαντικό συστατικό στοιχείο της πομακικής οικίας είναι το τζάκι, που εντοπίζεται σε κάθε δωμάτιο του σπιτιού. Η παρουσία του τζακιού διακρίνεται και στους εξωτερικούς τοίχους, αφού είτε προεξέχει ολόκληρο απ' έξω ή διακρίνεται μόνο το κάτω, ορθογώνιο και βαθύ μέρος του, ιδιότυπο πομακικό χαρακτηριστικό για την παρασκευή του φαγητού στο τζάκι (Κίζης 1991: 207). Στην πρώτη περίπτωση, μια πέτρινη πλάκα που φυτεύεται στον τοίχο υποστηρίζει την εξωτερική πλευρά του τζακιού και στερεώνεται με τη σειρά της με ξύλινες αντηρίδες. Οι καμινάδες των τζακιών παρουσιάζουν μια εξαιρετική ποικιλομορφία και συχνά εμφανίζονται δυο - δυο κολλητές. Κυλινδρικές, τετράγωνες ή ορθογωνικές, οι καμινάδες κατασκευάζονται από πέτρα ή πηλό και με επικάλυψη από κεραμίδια ή σχιστόπλακες, ενώ αναπτύσσονται σε μεγάλο ύψος, κυριαρχώντας τις στέγες.

Εξετάζοντας κανείς την παραδοσιακή αρχιτεκτονική της Θράκης μέσα από τις διάφορες εκφάνσεις της (αγροτική, αστική, βιοτεχνική κλπ), εύκολα θα διαπιστώσει πως αυτή αντικατοπτρίζει τις πιο ετερόκλητες εθνότητες, θρησκείες, συνήθειες και οικογενειακές δομές. Σημαντική ψηφίδα στο μωσαϊκό της θρακικής παραδοσιακής αρχιτεκτονικής αποτελεί αναμφισβήτητα η πομακική οικία, γέννημα μιας ιδιαίτερης πληθυσμιακής ομάδας, που για αιώνες εμμένει στον τρόπο ζωής και στις παραδόσεις της. Και τα στοιχεία αυτά δε θα μπορούσαν να αποτυπωθούν πιο ξεκάθαρα απ' ότι στη διαμόρφωση του ιδιωτικού χώρου, δίνοντάς του ένα ξεχωριστό και εξαιρετικά ενδιαφέρον χαρακτήρα.

Περί της κυπριακής μετανάστευσης ο λόγος...

Μιχάλης Γεωργίου
ΙΣΑ3ο

Η μετανάστευση αποτελεί στις μέρες ένα από τα μεγαλύτερα και πιο πολυδιάστατα προβλήματα που έχουν να αντιμετωπίσουν οι δυτικές καπιταλιστικές κοινωνίες, οι οποίες είναι προορισμός των μόνιμων και παράνομων μεταναστευτικών ρευμάτων από Αφρική, Ασία και Λατινική Αμερική. Εντούτοις η μετανάστευση δεν αποτελεί «φρούτο» της παγκοσμιοποίησης ή της Νέας Τάξης Πραγμάτων, αλλά είναι ένα πανάρχαιο φαινόμενο, το οποίο αρχίζει με τις μετακινήσεις των πρώτων νομαδικών φύλων για αναζήτηση καλύτερων περιοχών επιβίωσης. Ας επικεντρωθούμε όμως τώρα στην Κύπρο.

Το νησί αποτελούσε από το 1878 μέρος της βρετανικής αυτοκρατορίας, υπό καθεστώς ενοικίου, και από το 1925, αποικία του στέμματος. Παρόλα τα μέτρα που πήραν οι Βρετανοί για εξυγίανση της οικονομίας του νησιού και μετατροπή της αγροτικής οικονομίας σε βιομηχανική, το μεγαλύτερο μέρος του πληθυσμού ασχολείτο με την γεωργία και την κτηνοτροφία. Κατά την περίοδο του Μεσοπολέμου παρατηρούνται ουσιαστικές κοινωνικές διαφοροποιήσεις συνυφασμένες με τις οικονομικές εξελίξεις, όπως πληθυσμιακή ανάπτυξη, εμφάνιση πολυάριθμης εργατικής τάξης σε μεταλλευτικά χωριά και στις πόλεις, ανάπτυξη του εσωτερικού εμπορίου και ανάπτυξη της οικοδομικής βιομηχανίας.

Εντούτοις οι Κύπριοι αγρότες, οι οποίοι αποτελούσαν και το μεγαλύτερο μέρος του πληθυσμού, είχαν να αντιμετωπίσουν δυσεπίλυτα προβλήματα (Εκδοτική Αθηνών 2000: 474-477) όπως μακροχρόνιες περιόδους ξηρασίας, πανάρχαιες μεθόδους άρδευσης, σποράς και συγκομιδής, πολυτεμαχισμό της αγροτικής περιουσίας, την οικονομική κρίση του 1929, η οποία έπληξε την εμπορική και οικονομική ανάπτυξη του νησιού, κατοχή του μεγαλύτερου και πιο εύφορου καλλιεργήσιμου εδάφους από την Ορθόδοξη Εκκλησία, τα μουσουλμανικά θρησκευτικά ιδρύματα και τους μεγαλογαιοκτήμονες (τσιφλικάδες) και τοκογλυφία, η οποία παρά την δημιουργία του Συνεργατισμού, εντούτοις αποτελούσε μάστιγα για τον Κύπριο αγρότη.

Ως αποτέλεσμα των προαναφερθέντων πολλοί Κύπριοι μετανάστευσαν οικογενειακά στο εξωτερικό για εύρεση καλύτερης εργασίας και σε μια προσπάθεια να επιβιώσουν. Τον πλέον δημοφιλή μεταναστευτικό προορισμό αποτελούσε το Ηνωμένο Βασίλειο. Οι λόγοι οφείλονταν στην οικονομική κατάσταση της Βρετανίας, στην περιορισμένη γραφειοκρατία,

καθώς οι Κύπριοι είχαν βρετανική υπηκοότητα και στην ύπαρξη συγγενών και φίλων, οι οποίοι είχαν μεταναστεύσει και είχαν πετύχει οικονομικά (Floya 1992). Οι τελευταίοι μπορούσαν να βοηθήσουν τον μελλοντικό μετανάστη στην ανεύρεση οικίας, στα πλαίσια μιας υφισταμένης οργανωμένης κυπριακής παροικίας στο Λονδίνο.

Από τις αρχές της δεκαετίας του 1950 παρατηρείται ένταση στην μεταναστευτική κίνηση προς το Ηνωμένο Βασίλειο. Μάλιστα κατά την περίοδο του αγώνα της ΕΟΚΑ, παρατηρείται το εξής παράδοξο: ενώ οι Ελληνοκύπριοι πολεμούν για την αυτοδιάθεση και την ένωση με την Ελλάδα, χιλιάδες άλλοι μεταναστεύουν στο Ηνωμένο Βασίλειο (Constantinou 1990: 155). Αν και το 1960 είχε φτάσει σε τέλος ο αγώνας της ΕΟΚΑ και η Κύπρος είχε ανακηρυχθεί ανεξάρτητο κράτος, οι Κύπριοι ολοένα και μεταναστεύουν προς το εξωτερικό με τις ανάλογες δυσμενείς συνέπειες για την Κύπρο (1960-1963). Υπολογίζεται ότι γύρω στα 14.859 και 13.489 άτομα είχαν μεταναστεύσει για το εξωτερικό κατά τα έτη 1960 και 1961 αντίστοιχα (Constantinou 1990: 146/Εκδοτική Αθηνών 2000: 533) και οι κυριότεροι λόγοι ήταν η ανασφάλεια στα νέα δεδομένα που είχαν δημιουργηθεί με την ανεξαρτησία της Κύπρου, τα υψηλά ποσοστά ανεργίας που παρατηρήθηκαν, ο Κοινοπολιτειακός Νόμος περί μετανάστευσης του

1962, σύμφωνα με τον οποίο οποίος επιθυμούσε να εργαστεί στο Ηνωμένο Βασίλειο μετά την 1η Ιουλίου του 1962 θα έπρεπε να παρουσιάσει εργασιακό δελτίο (Employment Voucher). Αποτέλεσμα τούτου ήταν πολλοί Κύπριοι να μεταναστεύσουν στο Ηνωμένο

Οικογένεια Κύπριων μεταναστών στο Ηνωμένο Βασίλειο.

Οικογένεια Κύπριων μεταναστών στο Ηνωμένο Βασίλειο.

Βιβλιογραφία:

- Constantinou S.T. 1990. «Economic Factors and political upheavals as determinants of International migration: The case of Cyprus», *Πρακτικά του Πρώτου Διεθνούς Συμποσίου Κυπριακής Μετανάστευσης. Ιστορική και Κοινωνιολογική Θεώρηση*, Υπουργείο Παιδείας, Κέντρο Επιστημονικών Ερευνών, Υπουργείο Εξωτερικών, Υπηρεσία Αποδήμων, Λευκωσία.
- Floya Anthias 1992. *Ethnicity, class, gender, and migration: Greek Cypriots in Britain*, Aldershot, Αγγλία.
- Hill G. (ed. H. Luke) 1952. *A History of Cyprus Vol. IV, The Ottoman Province. The British Colony (1571-1948)*, Cambridge.
- Εκδοτική Αθηνών 2000. *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους ΙΣΤ*, Αθήνα.
- Ελληνικά Γράμματα 2003. *Ιστορία του Νέου Ελληνισμού 6*, Αθήνα.
- Ελληνικά Γράμματα 2003. *Ιστορία του Νέου Ελληνισμού 7*, Αθήνα.
- Ελληνικά Γράμματα 2003. *Ιστορία του Νέου Ελληνισμού 9*, Αθήνα.
- Κυκκώτης Ιωάννης 1968. *Εξ Ανατολών. Η ιστορία της κυπριακής παροικίας της Μεγάλης Βρετανίας*, Λονδίνο.
- www.cypriotdiaspora.com

Βασίλειο πριν από 1η Ιουλίου του 1962 (Constantinou 1990: 156) και τέλος το αυτοτροφοδοτούμενο μεταναστευτικό δίκτυο.

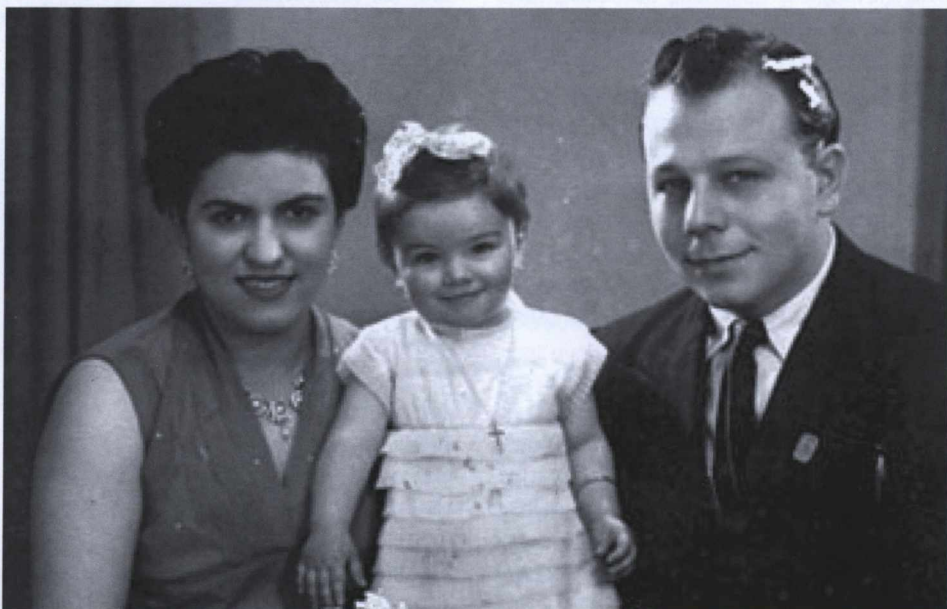
Το συμπέρασμα αυτό επιβεβαιώνεται από την παρουσία φίλων και συγγενών στον μεταναστευτικό προορισμό, οι οποίοι παρέχουν πληροφορίες στους μελλοντικούς μετανάστες και λειτουργούν σαν ασφαλιστική δικλείδα στη λήψη της οριστικής απόφασης του μελλοντικού μετανάστη για την μετανάστευση στο Λονδίνο.

Η ελληνοκυπριακή παροικία του Λονδίνου δραστηριοποιείται με το πέρασμα του χρόνου και κατορθώνει να διατηρήσει, έως ένα βαθμό, τα ήθη και τα έθιμα της Κύπρου στο Λονδίνο. Η δράση αυτή βοηθά στην διατήρηση άρρηκτων δεσμών ανάμεσα στο νησί και την παροικία του Λονδίνου. Αξιοσημείωτο είναι το γεγονός ότι με το πέρασμα του χρόνου η παροικία «αυτονομείται» με δικούς της ιατρούς, δικηγόρους κ.ο.κ.

Το μεταναστευτικό ρεύμα θα εντατικοποιηθεί κατά την δεκαετία 1964-1974 εξαιτίας της

ανασφάλειας που είχε προκληθεί από την Τουρκοκυπριακή ανταρσία του 1963-1964, 1967 και την τουρκική εισβολή του 1974. Ως αποτέλεσμα των προαναφερθέντων γεγονότων ήταν να αναζωπυρωθεί το μεταναστευτικό κύμα προκαλώντας νέα εξοδο αυτήν την φορά προς την Ελλάδα, τη Βρετανία, τις Η.Π.Α., τον Καναδά, την Νότια Αφρική, την Ωκεανία και τις χώρες της Μέσης και Εγγύς Ανατολής.

Η κατάσταση αυτή συνεχίστηκε αμείωτη, λόγω των τακτικών απειλών της Τουρκίας για νέα εισβολή, τους τακτούς τουρκικούς εποικισμούς, την οικονομική κρίση που ακολούθησε κ.ο.κ. Αξιοσημείωτο είναι το γεγονός ότι η κατάσταση που δημιουργήθηκε στην κατεχόμενη Κύπρο, με την μη αναγνώριση του υφιστάμενου καθεστώτος από την Διεθνή κοινότητα, τους περιορισμούς του καθεστώτος και τους τακτούς τουρκικούς εποικισμούς, οδήγησαν μεγάλο μέρος των Τουρκοκυπρίων να μεταναστεύσουν στο εξωτερικό, κυρίως στην Μεγάλη Βρετανία (Εκδοτική Αθηνών 2000: 533-534).

Ο Ελληνικός Εμφύλιος στους κόλπους του Ψυχρού Πολέμου:

Η εμπλοκή της ΕΣΣΔ

Ο ελληνικός εμφύλιος υπήρξε ουσιαστικά η πρώτη σύγκρουση που ακολούθησε του τέλους του Β' Παγκοσμίου, στην οποία ενεπλάκησαν εμπέσω οι δύο υπερδυνάμεις του Ψυχρού Πολέμου, η Σοβιετική Ένωση και οι ΗΠΑ. Η ΕΣΣΔ είχε τον πρώτο λόγο για να εμπλακεί στον ελληνικό εμφύλιο πόλεμο, καθώς θα μπορούσε να τον χρησιμοποιήσει ως μοχλό πίεσης για την προώθηση της πολιτικής της στην περιοχή των Βαλκανίων και στο ζήτημα των Στενών. Από το 1944 μέχρι και το 1949 η πολιτική της ΕΣΣΔ στο ελληνικό πρόβλημα ήταν ασαφής και αμφιλεγόμενη.

Πρώτο βήμα για την επίτευξη των στόχων του Στάλιν υπήρξε η αποστολή το 1945 μέλους του Κομμουνιστικού Κόμματος της ΕΣΣΔ, του Νίκου Ζαχαριάδη, ως αρχηγού του ΚΚΕ. Όντως, με την έλευση του Ζαχαριάδη, στο ΚΚΕ έπνευσε αέρας αισιοδοξίας και αναδιοργάνωσης. Για την ίδια την ΕΣΣΔ υπήρξε, όμως, μεγάλο έρεισμα στις προσδοκίες της. Θεωρούσε ότι ο Ζαχαριάδης θα ακολουθούσε πλήρως τις εντολές και τις διαταγές του Στάλιν. Ο Ζαχαριάδης έμεινε πιστός στα συμφέροντα της ΕΣΣΔ και ως αποτέλεσμα, ακολουθούσε μια πολιτική συμβιβασμού μεταξύ των εσωτερικών εξελίξεων στην Ελλάδα και των εξωτερικών επιταγών του Στάλιν (Stavrakis 1989: 50). Κι αυτό υπήρξε ένα από τα μεγάλα του σφάλματα, καθώς αυτή του η στάση προκάλεσε αφενός εσωτερικές κρίσεις στο ΚΚΕ κι αφετέρου δυσπροσάρμοστες και ασαφείς αποφάσεις στο ελληνικό θέμα. Γι' αυτό μέχρι σήμερα δύσκολα μπορεί να προσδιοριστεί ο ρόλος του αρχηγού του ΚΚΕ και να διαφανεί αν όντως λάμβανε αποφάσεις ή κινούσε τα νήματα βάσει εντολών από την ΕΣΣΔ. Πάντως, όσο κι αν προσδοκούσε ο Στάλιν την πλήρη υπακοή του, ο Ζαχαριάδης από ένα σημείο και μετά δεν ακολουθούσε τις εντολές της ΕΣΣΔ, όπως για παράδειγμα το γεγονός ότι προώθησε την στρατιωτική δράση και την σύσταση του Δημοκρατικού Στρατού, όταν προτρεπόταν να μην επεκτείνει τις στρατιωτικές κινήσεις. Από την πλευρά του ο Στάλιν, όποτε το επεδίωκε, γνώριζε να κατευθύνει σωστά τις κινήσεις του ΚΚΕ

κι όταν αυτές ήταν αντίθετες με τα συμφέροντα του τις υποσκέλιζε, όπως για παράδειγμα η άρνηση για παροχή στρατιωτικής βοήθειας. Ο Στάλιν δεν ήθελε ν' αλλάξουν τα δεδομένα στην χώρα, γιατί σίγουρα επεδίωκε συμβιβασμό με ισχυρή κομμουνιστική παρουσία κι επ' ουδενί λόγω δεν ήθελε να επιταχυνθεί ο πόλεμος.

Ήδη από το 1944 με την διάσκεψη του Λιβάνου, ο Ιωσήφ Στάλιν προσπάθησε να χρησιμοποιήσει την Ελλάδα και συγκεκριμένα το ΚΚΕ για να προωθήσει τον στόχο του που ήταν η εξασφάλιση ελέγχου της Ρουμανίας από τους δυτικούς. Ήθελε να πείσει το κόμμα ν' αποδεχτεί τις αποφάσεις της διασκέψεως που προνοούσαν σύσταση αντιπροσωπευτικής κυβέρνησης. Έπειτα, επεδίωκε να καταστήσει την Ελλάδα ανάχωμα για τον αμερικανικό και βρετανικό αντι-κομμουνισμό στην περιοχή των Βαλκανίων (Stavrakis 1989: 50). Επιπλέον, υπήρχε και το θέμα των Στενών των Δαρδανελίων, όπου η ΕΣΣΔ επεδίωκε να κυριαρχήσει και ν' αποκτήσει πλεονεκτήματα. Έτσι, μέσω του ελληνικού ζητήματος θα μπορούσε ν' ασκήσει πίεση σε δυτικούς και στην Τουρκία για να κερδίσει τον έλεγχο. Επομένως, εξαρχής η Ελλάδα ήταν για τον Στάλιν μέσο προώθησης της εξωτερικής του πολιτικής στην περιοχή των Βαλκανίων, αλλά όπως έδειξε και η εμπλοκή του, αν αποτύχαινε σ' αυτό δεν θα τον πείραζε τόσο πολύ, καθώς είχε προηγηθεί η Συμφωνία των Πρεσπών βάσει της οποίας η Βρετανία θα είχε τον έλεγχο κατά 90% του εδάφους της Ελλάδας και σ' αντάλλαγμα η ΕΣΣΔ το 90% της Ρουμανίας με μόνο 10% της Ελλάδας.

Στην συνέχεια, από το 1945 ως το 1947, η σοβιετική εμπλοκή στον ελληνικό εμφύλιο εξε-

Ματθοπούλου Ευαγγελία
ΙΣΑ 4ο

Ο Ιωσήφ Στάλιν.

λισσόταν με αργούς ρυθμούς και ήταν συγκρατημένη. Αρχικά, η ΕΣΣΔ συνέστηνε στο ΚΚΕ να μην αναπτύξει στρατιωτική δραστηριότητα, αλλά να περιμένει για την κατάλληλη στιγμή. Επιπλέον, θέλοντας να βολιδοσκοπήσει τους δυτικούς, έπεισε το ΚΚΕ να γνωστοποιήσει στην Δύση τον αγώνα του, κάτι που όντως γίνεται τον Μάρτιο του '45 (Stavrakis 1989: 54). Γενικά, ξεκαθάριζε ότι την δεδομένη στιγμή δεν ήταν υπέρ μιας οργανωμένης στρατιωτικής επιχείρησης κι ότι ήθελε να κάνει επιλεκτικές κινήσεις. Προτιμούσε ν' ακολουθήσει μια πολιτική προσεκτική και συγκροτημένη, να έχει την πρωτοβουλία έναντι της Δύσης και να κινεί τα νήματα του διπλωματικού παιχνιδιού. Μια ανεξέλεγκτη πυροδότηση πολέμου με αβέβαιο το αν θα μπορούσε τελικά το ΚΚΕ να κερδίσει δεν θα ήταν ευνοϊκή για την πολιτική της ΕΣΣΔ.

Κι ενώ αρχικά, η ΕΣΣΔ δείχνει συγκρατημένη εμπλοκή στον εμφύλιο, το 1946 αρχίζει να επεμβαίνει πιο έντονα, αλλά πάλι να διατηρεί μια επιφυλακτική στάση. Η κύρια πολιτική που θέλει να υιοθετήσει το ΚΚΕ είναι εκείνη της πολιτικής της ισορροπίας μεταξύ ειρήνης και πολέμου (Close 1998: 139) ή της διπλής στρατηγικής σε συνδυασμό με προπαγανδιστικές κινήσεις, ώστε να εξασφαλιστεί η εδραίωση και η ενδυνάμωση του κόμματος. Ήταν, όμως, αναμενόμενο ότι αυτή η κάπως συγκεχυμένη πολιτική της «διγλωσσίας» θα προκαλούσε προβλήματα στα εσωτερικά του ΚΚΕ, καθώς

Ο Νίκος Ζαχαριάδης.

υπήρχε μερίδα του κόμματος που ήθελε άμεσα ν' αναλάβει στρατιωτική δράση, ενώ ο Ζαχαριάδης ενέμενε στην αναστολή της, ακολουθώντας τις σοβιετικές προτροπές, γιατί πιθανόν γνώριζε ότι εφαρμόζοντας τις προτάσεις του Στάλιν, θα μπορούσε στη συνέχεια ν' αποσπάσει δεσμεύσεις και στήριξη για άμεση στρατιωτική δράση. Ο Στάλιν εμμένει στην αρνητική στάση για ανάληψη στρατιωτικής δράσης, αλλά εντός του 1946 φαίνεται να ευνοεί την ύπαρξη κάποιας ισχυρής στρατιωτικής δύναμης που δεν θα αναπτυσσόταν. Παρά ταύτα και ο αντίθεση με τις προτροπές της ΕΣΣΔ, το ΚΚΕ κινεί τις διαδικασίες για σύσταση δύναμης που θ' αναλάμβανε την δράση κι αυτός θα ήταν ο Δημοκρατικός Στρατός.

Η διαρκής αρνητική στάση της ΕΣΣΔ ως προς την στρατιωτική ανάπτυξη, ακόμα κι όταν βρισκόταν στα σκαριά, είχε σοβαρό αντίκτυπο τόσο στο στρατιωτικό όσο και στο πολιτικό σκέλος. Αφενός, πλήγηκε σημαντικά ο εφοδιασμός και ο οπλισμός που χρειάζονταν οι αντάρτικες ομάδες κι αφετέρου το ΚΚΕ βρέθηκε ανήμπορο να κατευθύνει τις εξελίξεις με άμεσες ενέργειες. Κι αυτό γιατί ο Στάλιν δεν πίστευε στις δυνατότητες των κομμουνιστικών δυνάμεων κι ούτε θεωρούσε ότι θα πετύχαιναν τα σχέδια τους. Από την άλλη, δεν ευνοούσε μια εκρηκτική κατάσταση ο' ένα ζωτικό για τον ίδιο βαλκανικό χώρο κι ούτε βέβαια τον ενδιέφερε οι στόχοι και οι απαιτήσεις του ΚΚΕ. Έτσι, ο Ζαχαριάδης στράφηκε προς την Γιουγκοσλαβία για να εξασφαλίσει υποστήριξη. Αυτή η εξέλιξη θα οδηγήσει σε αλλαγή της σοβιετικής στάσης κατά το 1947. Με σκοπό την αναχαίτιση της γιουγκοσλαβικής επιρροής, εξαγγέλλει υποσχέσεις για παροχή στρατιωτικής βοήθειας, η οποία φτάνει σκόπιμα με βραδείς ρυθμούς, καθώς επεδίωκε να περιορίσει την επέμβαση του Τίτο (Stavrakis 1989: 128). Κύριο χαρακτηριστικό αυτής της πολιτικής ήταν η προσπάθεια ελέγχου του ΚΚΕ και ο καταποντισμός κάθε πρωτοβουλίας του κόμματος που ερχόταν ο' αντίθεση με τα συμφέροντα της, όπως για παράδειγμα η μη αναγνώριση της «Προσωρινής Δημοκρατικής Κυβέρνησης». Έτσι, σύντομα το ΚΚΕ ζητά από την ΕΣΣΔ να ξεκαθαρίσει την πολιτική της θέση στο ελληνικό θέμα (Ηλιού 2004: 231) και ως απάντηση δόθηκε αυτό που δεν θα ανέμενε κανείς να γίνει από πλευράς ΕΣΣΔ, η μη ένταξη του ΚΚΕ στην Κομινφόρμ.

Οι καθοριστικές εξελίξεις τροχοδρομούνται κατά το 1948, όταν πάλι η πολιτική της ΕΣΣΔ επιστρέφει στην διπλή στρατηγική και επέρχεται η ρήξη με την Γιουγκοσλαβία. Υποστηρίζει πλέον τερματισμό του πολέμου, ώστε να καταφέρει με συμβιβασμό να διατηρήσει την παρουσία της στον χώρο. Έτσι, αρχίζει επαφές και με άλλους πολιτικούς. Παράλληλα, συμβαίνει και η ρήξη Τίτο - Στάλιν, κάτι που στοίχισε σημαντικά στο ΚΚΕ, καθώς αμφιταλαντευόταν πλέον μεταξύ ΕΣΣΔ και Γιουγκοσλαβίας. Κατά μια άποψη, η ρήξη αυτή ήταν και η αιτία της ρήξης Ζαχαριάδη - Βαφειάδη, γιατί ο

πρώτος έκλινε προς την ΕΣΣΔ κι ο δεύτερος προς την Γιουγκοσλαβία (Close 1998: 147). Έτσι, ο Στάλιν προσπάθησε να επιτύχει αποπομπή του Βαφειάδη εκμεταλλευόμενος τα στοιχεία που χώριζαν κατά κάποιο τρόπο τον ΔΣΕ με την Γιουγκοσλαβία, τους Σλαβομακεδόνες που ζητούσαν ανεξαρτησία. Πάντως, σε αρχικό στάδιο οι σχέσεις Ζαχαριάδη-Βαφειάδη δεν φαίνεται να είχαν επηρεαστεί από την στάση του Στάλιν, καθώς σύμφωνα με τον Βαφειάδη είχαν συμφωνήσει οι δύο τους ότι το ΚΚΕ έπρεπε να δηλώσει ότι θα έμενε αποστασιοποιημένο από την ρήξη, αλλά στη συνέχεια ο Ζαχαριάδης τάχθηκε με τον Στάλιν (Barker 1992: 298).

Ενδιαφέρον πάντως είναι το στοιχείο ότι στις αρχές του 1948 ο Στάλιν συναντήθηκε με τους γιουγκοσλάβους κομμουνιστές M. Djilas και E. Kardelj. Ο Djilas ανέφερε ότι ο Στάλιν ζήτησε όπως ο ελληνικός εμφύλιος «μαζευτεί» κι ότι δεν υπήρχε καμία προοπτική επιτυχίας, γιατί απλούστατα δεν θα το επέτρεπαν οι ΗΠΑ (Barker 1992: 295). Φαίνεται ξεκάθαρα από αυτήν την στάση του Στάλιν ότι αφενός δεν ευνοούσε καμία εξέλιξη που θα τον έφερνε αντιμέτωπο με τις ΗΠΑ κι αφετέρου προσπαθούσε να αποτρέψει περαιτέρω γιουγκοσλαβική εμπλοκή εκφοβίζοντας τους με την ισχύ των Αμερικανών.

Το επόμενο έτος αλλάζει πάλι στροφή η ΕΣΣΔ κι ενθαρρύνει συνέχιση του αγώνα, για ένα καθαρά λόγο γοήτρου: έβλεπε τις εξελίξεις να οδηγούνται σ' ένα ειρηνικό τέλος, έτσι θα ήθελε να διαπραγματευτεί από θέση ισχύος (Close 1998: 179). Με το κλείσιμο των γιουγκοσλαβικών συνόρων και την ήττα του ΚΚΕ, ο Στάλιν δείχνει αδιαφορία κι εγκαταλείπει την όποια πολιτική του στο ελληνικό θέμα, αφού έβλεπε ότι είχε χάσει το παιχνίδι και η κατάσταση στα Βαλκάνια ήταν πιο σημαντική μετά την ρήξη και με την Γιουγκοσλαβία. Εξάλλου, θα την συνέφερε να δοθεί το μεγαλύτερο μερίδιο ευθύνης για την ήττα του ΚΚΕ στην γιουγκοσλαβική πλευρά. Με αυτόν τον τρόπο έληξε η εμπλοκή της ΕΣΣΔ στον ελληνικό εμφύλιο.

Ουσιαστικά, η ΕΣΣΔ επεχείρησε στα πλαίσια της γενικότερης πολιτικής της να εκμεταλλευτεί την ελληνική υπόθεση για να προωθηθεί σε πλεονεκτικότερη θέση από τους Δυτικούς. Το ενδιαφέρον της ήταν τότε στραμμένο στα Βαλκάνια και στην προσπάθεια να εξασφαλίσει την ακεραιότητα των συνόρων της εξασφαλίζοντας ερείσματα και σε άλλες χώρες. Στα πλαίσια αυτής της εξωτερικής της πολιτικής, η εμπλοκή της ΕΣΣΔ στον ελληνικό εμφύλιο θα μπορούσε να χαρακτηριστεί ως «συνετός επεκτατισμός» (Stavrakis 1989: 5). Συνετός, γιατί γνώρισε ότι δεν έπρεπε να χάσει τα κεκτημένα του και έπρεπε να διατηρήσει τις ισορροπίες στην περιοχή και επεκτατισμός, γιατί στόχευε στην ουδετεροποίηση της Ελλάδας σ' αυτό το πλέγμα ισορροπιών των Βαλκανίων, προσπάθησε να ελέγξει τα κενά του κράτους και να

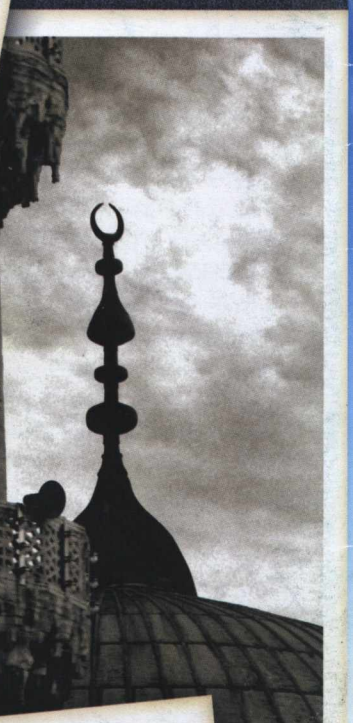
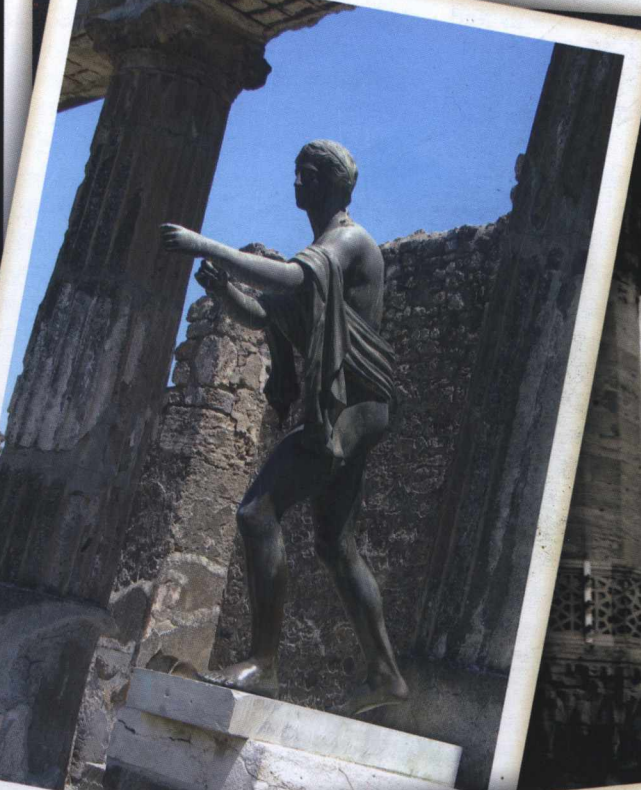
προωθήσει στρατιωτικές δυνάμεις.

Στόχος, όμως, της ΕΣΣΔ δεν ήταν το ξέσπασμα ενός εμφυλίου, γιατί ήταν διαρκής ο αρνητισμός της σ' ένα εκτροχιασμό της ειρήνης στην περιοχή. Την ενδιέφερε κυρίως ν' αποκτήσει ισχυρά ερείσματα στην χώρα, τα οποία δεν θα περιορίζονταν από την δυτική παρουσία. Η πολιτική αυτή όμως που ακολούθησε ήταν αποτυχής για τους εξής λόγους: Πρώτον, υπολόγισε το ελληνικό θέμα ως μέρος της γενικότερης πολιτικής που ανέπτυξε εκείνη την εποχή και που αφορούσε τα Βαλκάνια, κι όχι ως αυτόνομο ζήτημα, άρα δεν του έδωσε την απαραίτητη σημασία που θα έπρεπε ώστε η έκβαση του να είναι επιτυχής για την ίδια. Δεύτερον, η πολιτική της ΕΣΣΔ στηριζόταν σε στρατηγικούς, περιφερειακούς και τοπικούς παράγοντες κι όταν αυτά συγκρούονταν η έκβαση δεν ήταν επιτυχής (Stavrakis 1989: 5). Αυτό ίσχυε και στην περίπτωση της Ελλάδας, καθώς δεν κατάφερε να ισορροπήσει τους στόχους της με την εσωτερική κατάσταση στην ίδια την χώρα και με τις ανάγκες του ΚΚΕ, άρα απέτυχε να εφαρμόσει και να προωθήσει μια πολιτική που θα ήταν επιτυχής, καθώς θα συμβάδιζε με το εσωτερικό της χώρας. Τρίτον, η ανασταλτική και διγλωσση πολιτική της κόστισε στον στρατιωτικό και πολιτικό τομέα και στην ανάληψη πρωτοβουλιών εκ μέρους του ΚΚΕ. Μόνο όταν ένωσε την γιουγκοσλαβική επιρροή κινήθηκε πιο εντατικά προς την ενίσχυση του αγώνα, αλλά μόνο με απώτερο στόχο για να καταλήξουν σε μια ειρηνική-πολιτική λύση που θα συνέφερε μόνο την ίδια.

Ο Στάλιν δεν ενδιαφερόταν σε μεγάλο βαθμό για τον ελληνικό εμφύλιο και αυτό φαίνεται από την έκβαση του ίδιου του εμφυλίου και πώς τον άφησε να οδηγήσει σε ήττα το ΚΚΕ, αλλά κι από το γεγονός ότι κάποιες φορές η επέμβαση του ήταν χλιαρή κι όχι άμεση. Η στάση του κάποτε χαρακτηρίζεται αποτραβηγμένη, άλλοτε αινιγματική κι άλλοτε απαθής, κι αυτό φαίνεται κι από το ότι το ΚΚΕ επικοινωνούσε με την Μόσχα μέσα από «βαλκανικούς αγωγούς», τον Τίτο και τον Dimitron (Ηλιού 2004: 267). Εντούτοις, η εμπλοκή της ήταν καίρια και ήταν κατασταλτικός παράγοντας ως προς το ότι κατεύθυνε τον εμφύλιο προς αποτυχία για το ΚΚΕ. Εν τέλει, η σοβιετική επέμβαση κατέληξε σ' αποτυχία του Στάλιν με τα αντίθετα αποτελέσματα απ' ότι θα ευελπιστούσε. Εύκολα και γρήγορα αποσύρθηκε, γιατί έτσι κι αλλιώς είχε διαμορφώσει και πετύχει την ζώνη κρατών που στόχευε για την διασφάλιση του κράτους του κι ό,τι επιπρόσθετο πετύχαινε θα ήταν κέρδος κι όχι ζημιά. Τελικά, όπως ανέφερε ο υποστράτηγος Chamberlain το 1947, «στην ουσία ο αγώνας στην Ελλάδα είναι απλώς μια φάση του αγώνα ανάμεσα στις ΗΠΑ και στην ΕΣΣΔ σε παγκόσμια κλίμακα» (Ιατρίδης 1992: 256). Παρά ταύτα, πολλά ακόμα ερωτήματα σχετικά με την εμπλοκή της ΕΣΣΔ είναι αναπάντητα και αρκετά γεγονότα είτε κινήσεις αμφισβητούμενα.

Βιβλιογραφία:

- Barker E. 1992. «Γιουγκοσλαβική πολιτική προς την Ελλάδα», στο Lars Baerentzen κ.ά., 1992. *Μελέτες για τον εμφύλιο πόλεμο 1945-1949*, Αθήνα.
- Close D.H. (επιμ.) 1998. *The Greek civil war 1943-1950: Studies of polarization*, Λονδίνο.
- Ηλιού Φ. 2004. *Ο ελληνικός εμφύλιος πόλεμος: η εμπλοκή του ΚΚΕ*, Αθήνα.
- Ιατρίδης Γ. Ο. 1992. «Η σκοπιά των ΗΠΑ για την σοβιετική ανάμειξη», στο Lars Baerentzen κ.ά., *Μελέτες για τον εμφύλιο πόλεμο 1945-1949*, Αθήνα.
- Stavrakis P. J. 1989. *Moscow and Greek Communism 1944-1949*, Cornell University Press.

«η Αρχαιολογία μέσα από τον φακό...»
Έκθεση φωτογραφίας του Ομίλου Αρχαιολογίας
Πανεπιστήμιο Κύπρου - Δεκέμβριος '06